

Tomasz PUGACEWICZ

Uniwersytet Jagielloński

LUDWIK EHRLICH (1889-1968) – PREKURSOR NAUKI O STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH W POLSCE¹

ABSTRACT The aim of this article is to present the biography of Ludwik Ehrlich, with special emphasis on the links between this personage and the International Relations as the scientific discipline. L. Ehrlich is a prized researcher of international public and constitutional law. His merits in the education of diplomats in the interwar Poland have been recently acknowledged. However, his activity connected to creating the foundation of the International Relations in Poland during his work in Lviv (1936-39) and Krakow (1946-1949) is still only poorly and partially known. A short overview of the discipline's history in interwar period opens the article. It enables the presentation of how L. Ehrlich's scientific activity was connected to the development of the International Relations in the discussed period. A special emphasis is put on his organizational and editorial activity, research, domestic and international cooperation in the 1930s. The contexts of his book published in 1947 and titled *Introduction to International Relations* are presented. This monograph sums up his previous activity in this discipline.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja życiorysu Ludwika Ehrlicha, ze szczególnym uwzględnieniem jego związków z nauką o stosunkach międzynarodowych. Poniższy tekst stanowi część pierwszą opracowania, którego zadaniem jest nie tylko ukazanie ogólnej biografii, ale także, już w kolejnym artykule, omówienie poglądów prof. Ehrlicha na wspomnianą dyscyplinę oraz jego wkładu w nią.

¹ Autor artykułu pragnie podziękować panu Mateuszowi Filaremu, doktorantowi Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ, za krytyczne uwagi nad manuskryptem poniższego artykułu.

W przeszłości i współcześnie podnoszono już zasługi wspomnianego badacza w wielu dziedzinach. Posiada on ugruntowaną pozycję w nauce prawa międzynarodowego publicznego (dawnej – i jak Ludwik Ehrlich sam wołał je nazywać – prawa narodów)². W ostatnim czasie zwrócono także uwagę na jego dorobek w obszarze nauki prawa konstytucyjnego (dawniej zwanego prawem państwowym, politycznym ogólnym, publicznym lub nauką o państwie)³ oraz na wkład organizacyjny w powstanie i funkcjonowanie w okresie międzywojennym we Lwowie szkoły dyplomatycznej dla polskiej służby zagranicznej⁴. W dwóch ostatnich przypadkach ogromne zasługi położył Adam Redzik, bez którego prac poniższy artykuł powstałby z wielkim trudem.

Wydaje się jednak, że dorobek Ludwika Ehrlicha w odniesieniu do nauki o stosunkach międzynarodowych pozostaje wciąż jeśli nie zapomniany, to słabo zbadany przez przedstawicieli tej dyscypliny. Od momentu ukazania się ostatniej pracy prof. Ehrlicha w tej dziedzinie pt. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych* (1947) jedynie kilku autorów przytoczyło jego publikacje⁵. Z tej grupy osób jednakże tylko Józef Kukułka poświęcił osobie prof. Ehrlicha więcej miejsca. W swojej monografii z 2003 r., pod tytułem identycznym jak wspomnianej pracy z 1947 r., prof. Kukułka wskazał na jej pionierską rolę⁶.

Wśród możliwych przyczyn takiego stanu należy wskazać fakt, że 1) dorobek naukowy i organizacyjny prof. Ehrlicha we wskazanej dyscyplinie rozwijał się zaledwie przez niecałe sześć lat i był przedzielony okresem II wojny światowej (1936-1939 i 1946-1949); 2) Ludwik Ehrlich działał w tym czasie w dwóch różnych ośrodkach: na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, co utrudnia „zebranie” jego dorobku w jedną całość; 3) archiwa doku-

² Stanisław Edward Nahlik, uczeń profesora Ehrlicha, oraz Kazimierz Lankosz, obecny kierownik Zakładu Prawa Międzynarodowego Publicznego UJ, piszą wręcz o szkole prawa międzynarodowego publicznego Ludwika Ehrlicha. S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich (1889-1968)*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 2, s. 384; tenże, *Przeszłane przez pamięć*, t. 1: *W rodzinnym gnieździe*, Kraków 1987, s. 223; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich (1889-1968)*, [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 315-318, *Złote Księgi Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

³ A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Lwowskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje. XLVII Ogólnopolski Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006, s. 13-54; A. Redzik, *Nauczanie i nauka prawa politycznego w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 5, s. 111-141, zwł. 129-131.

⁴ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930-1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 5, s. 121-149, zwł. 125-130.

⁵ Wśród tych prac można wskazać następujące: J. Gilas, *Wstęp do nauki stosunków międzynarodowych*, Toruń 1975, s. 72-73, *Skrypty i Teksty Pomocnicze UMK*; S.E. Nahlik, *Prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe*, t. 1, wyd. 2 popr. [wyd. 1 – 1978 r.], Kraków 1981, s. 138, *Skrypty Uczelniane UJ*, nr 385; T. Paleczny, *Socjologia stosunków międzynarodowych. Zarys problematyki*, Kraków 2001, s. 41, *Acta Academiae Modrevianae. Podręczniki i Skrypty*; J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003, s. 10-11, 12; tenże, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, s. 87-88.

⁶ J. Kukułka, *Wstęp do nauki...*, s. 10-11, 12.

mentujące początek działalności prof. Ehrlicha na interesującym nas polu, a więc pochodzące z okresu lwowskiego, znalazły się po 1945 r. poza granicami państwa polskiego; 4) dorobek prof. Ehrlicha był przedmiotem analizy głównie prawników, co naturalną koleją rzeczy zawężyło perspektywę do wątków prawniczych; 5) do 1989 r. prawie wszyscy bezpośredni świadkowie działalności Ludwika Ehrlicha w odniesieniu do nauki o stosunkach międzynarodowych zmarli; 6) w Polsce brakuje rozwiniętych (poza pracami Józefa Kukułki) badań nad historią nauki o stosunkach międzynarodowych prowadzonych przez historyków (nauki) oraz samych przedstawicieli wspomnianej dyscypliny.

Niniejsza praca jest oparta w większości na źródłach wtórnych, stąd dokładniejsze badania w archiwach mogą zapewne ujawnić wiele nieznanych faktów z życia Ludwika Ehrlicha.

STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE JAKO DYSCYPLINA NAUKOWA

Zanim zostanie przedstawiony życiorys prof. Ehrlicha, wydaje się wskazane przedstawienie dyscypliny stosunków międzynarodowych w okresie jego aktywności naukowej. Jednak ze względu na rozmiary niniejszej pracy będzie miało to charakter szkicowy. Z tego samego powodu zostaną pominięte rozważania na temat poprawności stosowanej w artykule nazwy „nauka o stosunkach międzynarodowych”⁷.

Jeszcze w okresie przed I wojną światową podejmowano w świecie akademickim studia nad zagadnieniami międzynarodowymi. W Europie początki badania stosunków międzynarodowych były związane z praktyczną potrzebą kształcenia urzędników państwowych lub przedsiębiorców⁸. Jak wskazuje Józef Kukułka, wtedy też zaczęła zarysowywać się autonomizacja tej dyscypliny w Stanach Zjednoczonych w ramach wydziałów nauki o polityce (*political science*)⁹.

⁷ Autor artykułu przyjmuje za nazwę dyscypliny określenie „nauka o stosunkach międzynarodowych”, wprowadzone przez prof. Ehrlicha w okresie dwudziestolecia międzywojennego i kontynuowane w wielu polskich ośrodkach. Por.: J. Symonides, *Stan i perspektywy rozwoju badań nad współczesnymi stosunkami międzynarodowymi*, „Studia Nauk Politycznych” 1973, nr 1, s. 200; J. Gilas, *Wstęp do nauki...*, s. 51; J. Kukułka, *Wstęp do nauki...*, s. 9-12; J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 27. Autor pozostaje jednak świadomy, że nierzadko nazwę dyscypliny utożsamia się z nazwą samego zjawiska. Por.: R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1972, s. 5-6. Czasem stosowane są oba terminy: E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 9, 13.

⁸ Kształceniem dyplomatów zajmowała się Akademia Orientalna w Wiedniu powstała w 1754 r., później przekształcona w Akademię Konsularną. Urzędnicy publiczni zdobywali także wiedzę o sprawach międzynarodowych w ramach Wolnej Szkoły Nauk Politycznych w Paryżu utworzonej w 1871 r. Wreszcie w 1895 r. powstała London School of Economics, stworzona przez filantropów w celu niwelowania różnic społecznych, J. Kukułka, *Wstęp do nauki...*, s. 38.

⁹ *Instytucjonalizację amerykańskiej nauki o polityce rozpoczęło utworzenie School of Political Science na Uniwersytecie Columbia w 1880 roku. [...] W 1900 roku zostały zorganizowane wykłady z polityki międzynarodowej na Uniwersytecie Wisconsin. [...] Ogólnokrajowego charakteru nabrało [...] utworzone w 1903 r. [...] „American Political Science Association”, które od 1906 r. wydaje „The American*

Dopiero jednak I wojna światowa stała się katalizatorem wcześniej zarysowanych procesów i doprowadziła do usamodzielnienia się wspomnianej nauki. Można wskazać trzy źródła rozwoju dyscypliny. Po pierwsze, wojna światowa i późniejsze negocjacje pokojowe w Paryżu skłoniły władze Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych do powołania specjalnych doradców ds. międzynarodowych, działających w ramach wydzielonych instytucji. W związku z tym w szeregu państw, a szczególnie w międzynarodowym gronie zebranych na konferencji paryskiej w 1919 r. narodziła się pewna samoświadomość grupy osób specjalizujących się w określonym obszarze wiedzy, którzy wcześniej zajmowali się odseparowanymi od siebie dziedzinami prawa, historii, ekonomii czy geografii¹⁰. Po drugie, w obu tych państwach wzrastało zainteresowanie opinii publicznej złożonymi sprawami międzynarodowymi związanymi z pierwszą wojną o globalnym charakterze¹¹. Naturalnie sprzyjało to rozwojowi uczelnianych kursów dotyczących tych kwestii¹². Po trzecie, co pozostaje w związku z poprzednimi zagadnieniami, jeśli w ogóle nad nimi nie dominuje, wojna światowa była pierwszym konfliktem na skalę totalną, wymagającym masowej mobilizacji środków materialnych, osób cywilnych i żołnierzy, a to wszystko w obliczu rosnącej liczby ofiar, a także przy zacieraniu się pierwotnych przyczyn konfliktu. Wymagało to ze strony państwa stworzenia całościowej, ideologicznej wizji celu wojny i świata powojennego. We wspomnianych państwach wśród myślicieli i polityków potrzeba ta stawała się tym pilniejsza, im większą popularność zdobywały poglądy zwycięskich bolszewików, a tym samym rosła potrzeba stworzenia instrumentu do oddziaływania na opinię publiczną innych państw. Tak doszło do narodzenia się w dwóch wymienionych powyżej państwach specyficznej ideologii co do istoty polityki, w tym polityki międzynarodowej, które to poglądy miały zapobiec kolejnej wielkiej wojnie i które przypisywały w tym procesie ważną rolę nauce o stosunkach międzynarodowych¹³.

Punktem wyjścia tej ideologii – określanej przez Chrisa Browna mianem liberalnego internacjonalizmu – było uznanie, że I wojna światowa wybuchała z powodu wadliwego funkcjonowania systemu międzynarodowego. W związku z powyższym

Political Science Review”, tenże, *Teoria...*, s. 62. Na temat roli uczelni w kształceniu dyplomatów w USA przed I wojną światową zob.: A. Mania, *Department of State 1789-1939. Pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA*, Kraków 2011, s. 167.

¹⁰ Jeszcze w 1915 r. powołano w Wielkiej Brytanii Council for the Study of International Relations. Natomiast w latach 1918-1920 przy Foreign Office funkcjonowała komórka skupiająca brytyjskich doradców w czasie konferencji paryskiej, o nazwie Political Intelligence Department. W 1917 r. zostało powołane przez prezydenta Woodrowa Wilsona Peace Inquiry Bureau, którego przedstawiciele byli także delegatami na kongres w Paryżu, J. Kukułka, *Teoria...*, s. 72-73; P. Grose, *Continuing the Inquiry. The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996*, New York 1996.

¹¹ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 15.

¹² L. Ehrlich, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Kraków 1947, s. 36-37. Na temat rozwoju w USA uniwersyteckich kursów dotyczących stosunków międzynarodowych w kontekście kształcenia dyplomatów zob.: A. Mania, *Department of State 1789-1939...*, s. 180, 199.

¹³ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 15; Ch. Brown, *Understanding International Relations*, wyd. 2, Basingstoke 2001, s. 21-24; R.H. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, przeł. A. Czwojdrak, Kraków 2006, s. 36-37.

kluczowym zagadnieniem było zbudowanie takich rozwiązań instytucjonalnych, które stworzyłyby mechanizm przeciwdziałający podobnym zjawiskom w przyszłości. W Wielkiej Brytanii nośnikiem takich idei były prywatne stowarzyszenia z funkcjonującą od 1914 r. Union of Democratic Control na czele. Wśród brytyjskich władz panował sceptycyzm co do możliwości realizacji tej idei. Natomiast w Stanach Zjednoczonych, oprócz działających jeszcze przed wojną prywatnych fundacji (np. Carnegiego czy Rockefellera), taki pogląd na świat reprezentował sam prezydent Thomas Woodrow Wilson. Tym samym *myślenie liberalne otrzymało silne wsparcie polityczne ze strony najpotężniejszego państwa ówczesnego systemu międzynarodowego*¹⁴. Zasadniczy dla interesujących nas rozważań jest fakt, że ideologia ta zakładała m.in. istnienie harmonii interesów między państwami. Poprawność tego założenia gwarantowałyby, że pojawiające się spory są możliwe do pokojowego rozwiązania. W takiej koncepcji dotychczasową przeszkodą w pokojowym regulowaniu sporów była tylko albo zła wola (despotycznych lub militarystycznych) przywódców, albo ignorancja opinii publicznej w państwach demokratycznych. W związku z powyższym obok działań na rzecz popularyzowania demokratycznych rządów i budowania organizacji międzynarodowych kluczowa była edukacja opinii publicznej¹⁵.

Powyższy program polityczny, promowany w czasie wojny i budzący nadal zainteresowanie po jej zakończeniu, *stwarzał potężny bodziec do narodzin odrębnej dyscypliny naukowej*¹⁶. Nie może też dziwić, że rozwinęła się ona właśnie w Wielkiej Brytanii przy wsparciu filantropów oraz na uczelniach amerykańskich w ramach już dobrze zorganizowanych wydziałów nauki o polityce¹⁷. Pierwsza jednostka organizacyjna wyspecjalizowana w tym zakresie została ufundowana w 1919 r. jako Katedra Polityki Międzynarodowej na Uniwersytecie Walijskim w Aberystwyth. Nieco później utworzono podobne katedry w London School of Economics (1923) oraz na Uniwersytecie Oksfordzkim (1930)¹⁸. Równoległe, przy udziale byłych delegatów

¹⁴ Wydaje się, że niemały wpływ na rozwój takich poglądów w dwóch wymienionych państwach miały następujące fakty: po pierwsze, systemy polityczne obu państw opierały się na ideach liberalnych zakładających możliwość okiełznania anarchiczności stosunków społecznych, w tym przypadku systemu międzynarodowego; po drugie, oba państwa nie doznały tej skali zniszczeń materialnych i ludzkich jak pozostali uczestnicy konfliktu, co pozwalało mniej emocjonalnie i z większym optymizmem patrzeć w przyszłość. Ch. Brown, *Understanding...*, s. 21-25; R.H. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych...*, s. 36-39.

¹⁵ Ch. Brown, *Understanding...*, s. 24; R.H. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych...*, s. 39-40.

¹⁶ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 15.

¹⁷ J. Kukułka, *Teoria...*, s. 77-78.

¹⁸ Pierwszymi kierownikami tych katedr byli doradcy brytyjskich władz i uczestnicy konferencji pokojowej w Paryżu: Alfred Zimmermann oraz Philip Noel-Baker, zob.: S. Smith, J. Balis, *Wprowadzenie*, [w:] *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, red. S. Smith, J. Balis, Kraków 2008, s. 4; Ch. Brown, *Understanding...*, s. 24; *Foundation and History of the International Relations Department*, London School of Economics and Political Science, [online] [http://www2.lse.ac.uk/international Relations/aboutthedepartment/historyofdept.aspx](http://www2.lse.ac.uk/international%20Relations/aboutthedepartment/historyofdept.aspx), 12 II 2010; J. Kukułka, *Teoria...*, s. 73.

na konferencję paryską, zaczęły powstawać instytucje badawcze wyspecjalizowane w tym obszarze: Royal Institute of International Affairs (RIIA) w 1919 r. w Wielkiej Brytanii oraz Council on Foreign Relations (CFR) w 1921 r. w Nowym Jorku. Towarzyszyło temu utworzenie pierwszych pism poświęconych sprawom międzynarodowym: „Foreign Affairs” przy CFR w 1922 r. i „International Affairs” przy RIIA w 1924 r.¹⁹

Poza Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią do ośrodków zajmujących się głównie nauką o stosunkach międzynarodowych można zaliczyć powstały w 1923 r. przy Uniwersytecie Paryskim Institut des hautes études internationales i utworzony w tym samym roku Instytutu Polityki Zagranicznej w Hamburgu²⁰. W 1926 r. w Paryżu powstała Académie diplomatique internationale, publikująca pismo „Dictionnaire diplomatique”, zaś rok później utworzono przy Lidze Narodów Institut universitaire de hautes études internationales z siedzibą w Genewie²¹. Ważnym, ale jak się wydaje – wciąż pomijanym wątkiem rozwoju badań nad zagadnieniami międzynarodowymi w kontynentalnej Europie, pozostaje fakt istnienia Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych, która w latach 1928-1939 odbywała się z ramienia paryskiego Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów²².

Nie bez znaczenia dla rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w okresie międzywojennym pozostaje jej związek z nauką prawa międzynarodowego publicznego, który szerzej omówiony zostanie w dalszej części artykułu. Wynika to z kilku przyczyn. Po pierwsze, to właśnie prawu przypisano istotne znaczenie w budowaniu mechanizmów, które miały wykluczyć ze świata powojennego zagrożenie konfliktem zbrojnym. Po drugie, przez kilka wieków najstarszą, jak pisał sam prof. Ehrlich, gałęzią nauki o stosunkach międzynarodowych obok historii dyplomacji były studia nad prawem wojny²³. Po trzecie, jak zwrócił uwagę już pod koniec lat 50. ubiegłego wieku uczeń prof. Ehrlicha, Stanisław Edward Nahlik, po I wojnie światowej nastąpiło odejście od patrzenia na prawo, w tym na prawo międzynarodowe, z perspektywy abstrakcyjnych rozważań i silny zwrot ku badaniu rzeczywistości, na której bazie owe normy powstają. Tym samym badacze prawa narodów stali się także uważnymi obserwatorami rzeczywistości społecznej, ekonomicznej i politycznej kształtującej dane rozwiązania prawne²⁴.

¹⁹ E. Cziomer, L.W. Zyplikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 15-16; J. Kukułka, *Teoria...*, s. 72-73; P. Grose, *Continuing the Inquiry...*

²⁰ J. Kukułka, *Teoria...*, s. 80, 83.

²¹ *Tamże*, s. 71; E. Cziomer, L.W. Zyplikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 15.

²² *La Conférence permanente des hautes études internationales; ses origines, ses fonctions, son organisation*, Paris 1937, s. 11-36; J. Kolasa, *International Intellectual Cooperation. The League Experience and the Beginnings of UNESCO*, Wrocław 1962, s. 93-110, *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A*, nr 81; D. Long, *Who Killed the International Studies Conference?*, „Review of International Studies” 2006, Vol. 32, s. 604-607, 618.

²³ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 49.

²⁴ S.E. Nahlik, *Badanie stosunków międzynarodowych*, „Przegląd Kulturalny” 1959, nr 25, s. 9.

Po zapoznaniu się z historią nauki o stosunkach międzynarodowych w okresie pracy Ludwika Ehrlicha, możemy przejść do jego życiorysu, który rozpoczyna się okresem lwowskim.

ŻYCIORYS PROFESORA LUDWIKA EHRLICHA

Lwów (1907-1912)

Lwów, gdzie Ehrlichowi przyszło zdobywać podstawy wiedzy prawniczej, a potem spędzić ponad 15 lat życia naukowego, odznaczał się przed 1939 r. inspirującą atmosferą wielokulturowości, uniwersytetem z bogatymi tradycjami i intensywnym życiem intelektualnym²⁵.

Ludwik Jakub Ehrlich urodził się 11 kwietnia 1889 r. w Tarnopolu. Jego ojciec Arnold był adwokatem²⁶. Po ukończeniu szkoły średniej w Tarnopolu Ludwik uczęszczał w latach 1907-1911 na studia prawnicze, filozoficzne i historycznoliterackie na uniwersytecie lwowskim²⁷. Można wskazać w tym okresie dwóch znamienitych mistrzów młodego badacza, pierwszym był prof. Stanisław Starzyński (1853-1935), najwybitniejszy konstytucjonalista lwowskiego środowiska i organizator życia naukowego we Lwowie²⁸, drugim zaś prof. Oswald Marian Balzer (1858-1933), twórca lwowskiej szkoły historii prawa²⁹. Ludwik Ehrlich w czasie studiów *był znany jako młody student podejmujący różne inicjatywy w celu podniesienia poziomu naukowego młodzieży prawniczej*³⁰. Założył Kółko Prawno-Historycznym i kierował nim od 1908 r., był także pierwszym redaktorem miesięcznika „Prawnik” Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa we Lwowie, wydawanego we współpracy ze wspomnianym kółkiem³¹. Jeszcze w tym okresie przygotowuje pierwszy, krótki tekst w ramach

²⁵ A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 14, 17.

²⁶ *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN, cz. 1: Nauki społeczne, z. 1: A-J*, oprac. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1983, s. 330-332, *Prace OIN PAN*; A. Śródka, *Uczni polscy XIX-XX stulecia*, t. 1: A-G, Warszawa 1994, s. 440-441.

²⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315; *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 330. Ta ostatnia pozycja wskazuje nieprecyzyjnie na ukończenie *szkoły powszechnej i średniej w Tarnopolu i Lwowie*.

²⁸ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127. Doskonałe omówienie działalności naukowo-organizacyjnej prof. Starzyńskiego w: tenże, *Nauczanie i nauka...*, s. 111, 119-126.

²⁹ Tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127; tenże, *Nauczanie i nauka...*, s. 111; A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 18; *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 65-71.

³⁰ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315.

³¹ Funkcję redaktora pełnił Ehrlich zaledwie od 1 III do 1 XI 1912 r., gdyż pod koniec roku wyjechał na stypendium do Halle. Jednakże na łamach „Prawnika” ukaże się w 1913 r. artykuł Ehrlicha na temat organizacji Uniwersytetu Oksfordzkiego, K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315; L. Ehrlich, *Zarys ustroju uniwersytetu w Oksfordzie*, „Prawnik” 1913, R. 2, nr 4, s. 463-477; A. Redzik, *Pierwsze czasopismo studentów prawa – reaktywacja tytułu „Prawnik” (1912-1914)*, „Palestra” 2009, nr 11-12, s. 160-161.

lwowskiego „Przeglądu Prawa i Administracji”³². W 1912 r. uzyskał stopień doktora prawa³³. W 1914 r. ukazała się drukiem jego praca pt. *Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich*³⁴.

Halle, Berlin i Oxford (1912-1916)

Po uzyskaniu doktoratu lwowski uczoney studiował na wielu zagranicznych uczelniach. Zdobywszy stypendium austro-węgierskiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty, Ludwik Ehrlich wyjechał w semestrze zimowym 1912/1913 na studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Halle, zaś w semestrze letnim tego samego roku akademickiego uczęszczał na zajęcia na Uniwersytecie w Berlinie. Natomiast na rok przed wybuchem I wojny światowej zaczął studia w Exeter College Uniwersytetu Oksfordzkiego. Jego pobyt w Wielkiej Brytanii trwał trzy lata – do grudnia 1916 r.³⁵ W Oksfordzie Ehrlich prowadził pracę badawczą pod kierunkiem uczonego rosyjskiego pochodzenia, prof. Pawła Winogradowa, znanego historyka prawa i mediewisty. W grudniu 1915 r. uczoney z Polski uzyskał na Wydziale Prawa Uniwersytetu Oksfordzkiego stopień bakałarza nauk wyzwolonych (z dziedziny prawa), tj. Bachelor of Letters³⁶, na podstawie pracy pt. „The Origins of the Petition of Right”³⁷. Jeszcze w ramach *summer meeting* w 1915 r. wykładał w King’s College Uniwersytetu Londyńskiego, a w drugim semestrze roku akademickiego 1915/1916 na Wydziale Historii Nowożytniej wspomnianego Exeter College (m.in. historię Polski oraz Czech). W tym czasie był także pracownikiem British Museum oraz Głównego Archiwum Rządowego (Public Record Office)³⁸.

Pobyt Ludwika Ehrlicha w Wielkiej Brytanii zaowocował szeregiem publikacji w języku angielskim. Już w 1914 r. nakładem wydawnictwa Oxford University Press ukazała się broszura pt. *Poland, Prussia and Culture*³⁹. W 1916 r. prestiżowe Selden Society zleciło opracowanie Ludwikowi Ehrlichowi i Pawłowi Winogradowowi tomu źródeł w ramach serii *Yearbooks of Edward II*⁴⁰.

³² Tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127.

³³ *Tamże*, s. 127; tenże, *Nauczanie i nauka...*, s. 129.

³⁴ L. Ehrlich, *Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1390-1501)*, Lwów 1914, *Studia nad Historią Prawa Polskiego*, t. 6, z. 1.

³⁵ *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 330; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 329. Kazimierz Lankosz prześledził okres studiów Ludwika Ehrlicha w Wielkiej Brytanii na lata 1912-1915, K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315.

³⁶ Łac. Bachelor Litterarum (B. Litt.), L. Ehrlich, *Zarys ustroju...*, s. 474.

³⁷ *University Research*, „History. The Quarterly Journal of the Historical Association” IV 1919 – I 1920, Vol. 4, s. 244. Kazimierz Lankosz podaje, że tytuł B. Litt. został przyznany Ehrlichowi na podstawie pracy pt. *Proceedings against the Crown 1216-1377*, która w 1921 r. została wydana przez Clarendon Press w Oksfordzie. Wydają się temu przeczyć informacje z czasopisma „History”. K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315.

³⁸ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 130; tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127-128.

³⁹ L. Ehrlich, *Poland, Prussia and Culture*, London 1914, *Oxford Pamphlets*, nr 37.

⁴⁰ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127-128; *Year Books of Edward II*, t. 13. 6: *Edward II. A.D. 1312-1313*, red. Sir P. Vinogradoff, L. Ehrlich, Londyn 1918, *Selden Society*, Vol.

Wydział Nauk Politycznych Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley (1917-1920), Lwów, Oksford, Ambasada RP w Waszyngtonie (1921-1923)

Jesienią 1916 r. Ludwik Ehrlich otrzymał ofertę pełnienia funkcji wykładowcy (Lecturer in Political Science) na Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley. Uczelnia ta w coraz większym stopniu borykała się z problemem rotacji kadr w związku ze wzrastającym zaangażowaniem Stanów Zjednoczonych w europejski konflikt, co nasiliło się jeszcze po oficjalnym przystąpieniu tego państwa do wojny. Ludwik Ehrlich był tam zatrudniony od 1 stycznia 1917 r. do 24 stycznia 1920 r.⁴¹

Po przybyciu do Berkeley Ludwik Ehrlich poprowadził dwa nowe kursy: prawo konstytucyjne państw europejskich na poziomie zaawansowanym oraz seminarium pod tym samym tytułem⁴². Dodatkowo w ramach wykładów z nauk o polityce wygłosił w pierwszym roku swojego pobytu następujące referaty: „Austria-Hungary: its Peoples and Government”, „The Government of England during the Present War”, „British Emergency Legislation during the Present War”⁴³. Pierwsze dwa wykłady zostały opublikowane w „University of California Chronicle”⁴⁴, natomiast trzeci w prestiżowym „California Law Review”⁴⁵. W tym samym czasie w ramach wykładów *miscellanea* Ehrlich wygłosił referat pt. „Modern Poland”, który ukazał się jeszcze w tym samym roku w „University of California Chronicle”⁴⁶.

W kolejnym roku akademickim, 1917/1918, polski uczyony prowadził dwa kursy: „The Government of Germany and Prussia” oraz „French Political Institutions”⁴⁷.

34. W 1921 r. obaj uczeni wydają kolejny tom wspomnianej publikacji: *Year Books of Edward II*. t. 13, cz. 1. 6: *Edward II. A.D. 1312-1313*, red. Sir P. Vinogradoff, L. Ehrlich, Londyn 1921, *Selden Society*, Vol. 38. W czasie swojego pierwszego pobytu w Wielkiej Brytanii Ludwik Ehrlich przygotowywał także artykuły i prace poświęcone polskiemu nazewnictwu i językowi, L. Ehrlich, *Polish Place-names*, „Geographical Teacher” 1915, nr 8, s. 5-14; tenże, *The Pronunciation of Polish*, „Notes and Queries” 1915, seria 11, Vol. 11, s. 122-123.

41. K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315; *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1916-1917*, Berkeley 1917, s. 52, *University of California Bulletin Third Series*, Vol. 11, nr 6. Adam Redzik przekazuje, że Ludwik Ehrlich pracował na Wydziale Prawa wspomnianej uczelni, A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 130; tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128.

42. Ch.G. Fenwick, *Personal and General*, „The American Political Science Review” 1917, Vol. 11, nr 1, s. 169.

43. *Annual Report of the President of the University...*, s. 52, 203.

44. L. Ehrlich, *Austria-Hungary: Its Peoples and Government*, „University of California Chronicle” 1918, Vol. 20, s. 176-196; tenże, *The War and the English Constitution*, „University of California Chronicle” 1917, Vol. 19, s. 250-269.

45. Tenże, *British Emergency Legislation during the Present War*, „California Law Review” 1917, Vol. 5, nr 6, s. 433-451.

46. *Tamże*, s. 199; tenże, *Modern Poland*, „University of California Chronicle” 1917, Vol. 19, nr 2, s. 173-191.

47. *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1917-1918*, Berkeley 1918, s. 80; F.A. Ogg, [*Miscellaneous*], „The American Political Science Review” 1917, Vol. 11, nr 3, s. 558.

W czasie *summer session* 1917 r. w ramach wykładów na temat problemów wojny wygłosił referaty: „Austria-Hungary and Germany” oraz „President Wilson’s New Monroe Doctrine”⁴⁸. Natomiast w ramach serii dziewięciu wykładów pt. „Problemy nauk o polityce wynikające z bieżącej wojny” przedstawił następujące referaty: „The Slavs, Past and Present”, „The War and Individualism”, „The War, the State, and Sovereignty”, „The War, Nationality, and Nationalism”, „Internationalism”⁴⁹. Pierwszy z tych wykładów ukazał się w 1917 r. w „University of California Chronicle”⁵⁰. Natomiast cztery pozostałe zostały opublikowane w 1918 r. w „California Law Review” jako dwuczęściowy artykuł pt. *The War and Political Theory*⁵¹. W tym samym roku akademickim w ramach specjalnych wykładów kursowych uczony wygłosił referat pt. „How Prussia has Treated her Polish Subjects”⁵².

Brak informacji na temat kursów prowadzonych przez Ludwika Ehrlicha w Berkeley w roku akademickim 1918/1919. Jednakże w czasie *summer session* 1918 r. w ramach wykładów na temat problemów wojny wygłosił kolejno: „Public Opinion and Allied Intervention in Russia”, „Expecting a Revolution in Austria-Hungary”, „Relearning History”⁵³. Przedstawił także wykład pt. „The Spirit of Service” przed Channig Club⁵⁴.

Nie mamy informacji o kursach prowadzonych przez Ludwika Ehrlicha w Berkeley w roku akademickim 1919/1920. W ramach *summer session* wygłosił on referat pt. „The Covenant of the League of Nations: An Analysis” i „The Peace Conference and Its Problems”⁵⁵, zaś 9 listopada 1919 r. wystąpił ponownie przed Channig Club z referatem pt. „Poland and Peace Treaty”⁵⁶. W dniach 29-31 grudnia 1919 r. uczestniczył, razem z innym przedstawicielem tej uczelni, Thomasem Harrisonem Reedem, w piętnastym dorocznym spotkaniu American Political Science Association w Cleveland w stanie Ohio⁵⁷. Drugiego dnia obrad wygłosił w panelu dotyczącym polityki zagranicznej referat pt. „Old and New Poland”⁵⁸.

⁴⁸ Tamże, s. 208.

⁴⁹ Tamże, s. 216.

⁵⁰ L. Ehrlich, *The Slavs, Past and Present*, „University of California Chronicle” 1917, Vol. 19, s. 418-445.

⁵¹ Tenże, *The War and Political Theory*, „California Law Review” 1918, Vol. 6, nr 6, s. 418-42; tenże, *The War and Political Theory II*, „California Law Review” 1918, Vol. 7, nr 1, s. 33-57.

⁵² *University Record*, „University of California Chronicle” 1918, Vol. 20, s. 463.

⁵³ *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1918-1919*, Berkeley 1919, s. 182.

⁵⁴ Channig Club to stowarzyszenie jednej z protestanckich wspólnot. *University Record: October 1 to December 31 1918*, „University of California Chronicle” 1919, Vol. 21, s. 20.

⁵⁵ *University Record: July 1 to September 30 1919*, „University of California Chronicle” 1919, Vol. 21, s. 129, 130.

⁵⁶ *University Record: October 1 to December 31 1919*, „University of California Chronicle” 1920, Vol. 22, s. 25.

⁵⁷ Tamże, s. 11.

⁵⁸ E. Dawson, C.F. Geiser, *Annual Meeting*, „The American Political Science Review” 1920, Vol. 14, nr 1, s. 152; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 128.

Z dniem 25 stycznia 1920 r. Ludwik Ehrlich zrezygnował z pracy na Uniwersytecie Kalifornijskim i swoje wysiłki skoncentrował na zdobyciu stopnia naukowego na swojej Alma Mater⁵⁹. W 1920 r. powrócił do Lwowa już na Uniwersytet Jana Kazimierza, gdzie na Wydziale Prawa złożył podanie o habilitację. Podstawą uzyskania *veniam legendi* z prawa politycznego (konstytucyjnego) była praca pt. „Petycja sprawiedliwości”, będąca tłumaczeniem jego już wspomnianego opracowania z Oksfordu z 1915 r. Dawny mistrz Ludwika Ehrlicha, prof. Starzyński, przygotował referat i pozytywną recenzję tejże pracy⁶⁰. Praca ta ostatecznie ukazała się dopiero w 1929 r. na łamach oksfordzkiego „Law Quarterly Review”⁶¹.

Do połowy roku 1921 r. Ludwik Ehrlich przygotowywał publikacje wielu swoich prac. W związku z tym w 1920 r. ponownie przebywał w Oxfordzie⁶². W 1921 r. ukazała się, w ramach serii redagowanej przez Pawła Winogradowa, praca pt. *Proceedings against the Crown (1216-1377)* oraz wspomniane wcześniej uzupełnienie do tomu źródeł o Edwardzie II, współredagowane przez rosyjskiego uczonego⁶³. W tym samym roku został opublikowany w prestiżowym amerykańskim periodyku artykuł Ehrlicha pt. *Comparative Public Law and the Fundamentals of its Study*⁶⁴. Natomiast w polskiej prasie specjalistycznej został wydrukowany artykuł pt. *Podział władz i rozdział władzy*⁶⁵. Ponadto Ehrlich jeszcze w grudniu 1920 roku wygłosił cykl wykładów w Wolnej Szkole Nauk Politycznych w Pradze⁶⁶.

Ehrlich w okresie od 1 maja 1921 r. do 30 kwietnia 1923 r. był kierownikiem Biura Prasowego w Nowym Jorku przy polskim poselstwie w Waszyngtonie⁶⁷. Miał wtedy m.in. odpowiadać za prowadzenie w Stanach Zjednoczonych kampanii na

⁵⁹ *University Record: October 1 to December 31 1919*, s. 44; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 130.

⁶⁰ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 114, 130; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315.

⁶¹ L. Ehrlich, *Petitions of Right*, „Law Quarterly Review” 1929, Vol. 45, s. 60-85.

⁶² K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315

⁶³ L. Ehrlich, *Proceedings against the Crown (1216-1377)*, Oxford 1921, *Oxford Studies in Social and Legal History*, Vol. 6, nr 12 [wyd. 2 – H.M. Cam, L. Ehrlich, *Studies in the Hundred Rolls: Some Aspects of Thirteenth-century Administration. Proceedings against the Crown (1216-1377)*, Nowy Jork 1974]; *Year Books of Edward II*, t. 13, cz. 1. 6. W 1921 r. w jednym z brytyjskich czasopism naukowych ukazała się także krótka notka na temat jednostronicowego dokumentu z czasów Henryka III, L. Ehrlich, *Exchequer and Wardrobe in 1270*, „The English Historical Review” 1921, Vol. 36, nr 144, s. 553-554. Wydaje się, że materiały z tego okresu były podstawą do napisania pracy: *Średniowieczne angielskie sądownictwo administracyjne*, Lwów 1929. Została ona później opublikowana w pracy zbiorowej: *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, red. P. Dąbkowski, t. 1, Lwów 1930, s. 187-201.

⁶⁴ L. Ehrlich, *Comparative Public Law and the Fundamentals of its Study*, „Columbia Law Review” 1921, Vol. 21, nr 7, s. 623-646. Wydaje się, że 18 lat później Ehrlich nawiązał do tego artykułu w: tenże, *Metoda porównawcza w nauce prawa publicznego*, „Rocznik Polskiego Instytutu Prawa Publicznego” 1938-1939, t. 2, s. 14-22.

⁶⁵ Tenże, *Podział władz i rozdział władzy. Uwagi z okazji obrad nad konstytucją*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, R. 46, s. 39-48.

⁶⁶ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317.

⁶⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128.

rzecz polskości Górnego Śląska⁶⁸. Możliwe, że wyznaczenie prof. Ehrlicha do tej funkcji miało związek z jego wykładami z czasów wojny, gdy zabiegał o poparcie wśród *poborowych armii amerykańskiej na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości*⁶⁹. Jeszcze przed wyjazdem ze Stanów Zjednoczonych, 3 lutego 1923 r., Ludwik Ehrlich poślubił Frances Thorntona Lawton⁷⁰.

Katedra Prawa Politycznego i Prawa Narodów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1924-1940)

Po zakończeniu pracy w Biurze Prasowym Ehrlich odrzucił ofertę ponownego wykładania na Uniwersytecie Kalifornijskim i powrócił w 1923 r. do Lwowa⁷¹. Wydaje się, że poza możliwym sentymentem dla rodzinnych stron wpływ na decyzję Ehrlicha miały dwa czynniki. Po pierwsze, Lwów zachował prestiżową pozycję w polskiej nauce okresu międzywojnia, znajdował się jeśli nie w pierwszej dwójce, to w pierwszej trójce ośrodków naukowych Polski tego okresu⁷². Zdaniem Adama Redzika Lwów *był bez wątpienia najsilniejszym centrum jurydycznym Polski międzywojennej, [...] wyraźnie mówi się o lwowskich szkołach* kilku dyscyplin prawnych z tego okresu⁷³. Po drugie, w owym czasie w Alma Mater Ehrlicha potrzebny był specjalista od prawa międzynarodowego, a z czasem i od prawa politycznego⁷⁴.

W takiej sytuacji Ludwik Ehrlich po przybyciu do Lwowa od nowego roku akademickiego 1923/1924 wykładał na podstawie zlecenia prawo narodów⁷⁵. Na tym samym wydziale od 1889 r. funkcjonowała także Katedra Prawa Politycznego (konsty-

⁶⁸ *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 331; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 318; S. Głąbiński, *Wspomnienia polityczne*, cz. 1: *Pod zaborem austriackim*, Pelpin 1939, s. 514-515.

⁶⁹ *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 331.

⁷⁰ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 127, przyp. 16. Wcześniej, bo tuż po przybyciu do USA, 5 V 1917 r. przyjął on chrzest w Kościele rzymskokatolickim, *tamże*; S.E. Nahlik, *Przesłanie przez pamięć*, t. 1, s. 247. Wrocławscy uczeni twierdzą, że Ehrlich posiadał amerykańskie obywatelstwo, co wydaje się wynikiem właśnie związku ze wspomnianą Amerykanką, A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 21.

⁷¹ *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 331-332.

⁷² K. Żygułski, *Jestem z lwowskiego etapu...*, Warszawa 1994, s. 64; B. Jaczewski, *Organizacja i instytucje życia naukowego w Polsce (listopad 1918-1939)*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 5: 1918-1939, cz. 1: *Warunki rozwoju nauki polskiej*, red. L. Skubała-Tokarska, Wrocław 1992, s. 254; A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 17-20; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 111.

⁷³ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 111.

⁷⁴ Na Wydziale Prawa UJK w 1923 r. od siedmiu lat nie było osoby mającej w pierwszym rzędzie obowiązek prowadzenia wykładów z prawa narodów, A. Przyborowska-Klimczak, *Zygmunt Cybichowski*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.Sz. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2006, s. 31-39; L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego*, Kraków 1949, s. 14-15, 16, *Historia Nauki Polskiej w Monografiach*, Vol. 17d.

⁷⁵ Jeszcze pod koniec roku poprzedniego (1922/1923) prowadzi wykład monograficzny pt. „Nowoczesny ustrój republikański”, K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315.

tucyjnego), którą przez cały okres jej istnienia kierował prof. Starzyński⁷⁶. W 1923 r., w momencie powrotu Ehrlicha z USA, wspomniany profesor osiągnął wiek emerytalny i rok później rozpisano konkurs na jego następcę. W rywalizacji z późniejszym wybitnym prawnikiem brytyjskim Herschem Lauterpachtem zwyciężył Ehrlich⁷⁷. Tytuł profesora nadzwyczajnego prawa politycznego (konstytucyjnego) na Wydziale Prawa UJK został nadany zwycięzcy 28 lipca 1924 r.⁷⁸

Początkowy okres działalności naukowej prof. Ehrlicha na UJK zdominowany był przez opracowania z zakresu prawa konstytucyjnego. W tym czasie powstało szereg artykułów dotyczących zagadnień ustrojowych państwa polskiego oraz m.in. Stanów Zjednoczonych⁷⁹. Szczególnie zaś zajmowała Ehrlicha kwestia Wolnego Miasta Gdańsk, której poświęcił oddzielną książkę pt. *Gdańsk – zagadnienia prawno-publiczne* (1926)⁸⁰. Książka ta otwiera redagowaną przez lwowskiego uczonego serię pt. *Biblioteka Prawa Politycznego i Prawa Narodów*, w której do 1937 r. ukazało się 11 prac, będących dowodem wysiłków badawczych prowadzonych przez pracowników Katedry profesora Ehrlicha.

Kolejne lata przyniosły bardzo ważną pozycję książkową z zakresu prawa międzynarodowego publicznego. W 1927 r. ukazał się podręcznik prof. Ehrlicha pt. *Prawo narodów*⁸¹. Tym samym dołączył on do „wielkiej trójki” *wybitnych* [polskich] *au-*

⁷⁶ Adam Redzik zwraca uwagę, że była to prawdopodobnie pierwsza katedra prawa konstytucyjnego na polskim uniwersytecie, jakim była *autonomiczna Wszechnica Lwowska od lat 70. XIX wieku*, A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 113.

⁷⁷ *Tamże*, s. 114; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 240-241; *Sir Hersch Lauterpacht, 1897-1960*, Lauterpacht Centre for International Law, [online] http://www.lcil.cam.ac.uk/about_the_centre/sir_hersch_lauterpacht.php, 12 II 2010.

⁷⁸ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 114.

⁷⁹ L. Ehrlich, *Kilka uwag o interpretacji konstytucji*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1925, nr 50, s. 334-339 (osobna odbitka: Lwów 1925); tenże, *W sprawie rewizji Konstytucji polskiej i Ordynacji wyborczej. Opinia prof. Ehrlicha*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1925, R. 5, s. 416-420; tenże, *Ameryka Północna (Stany Zjednoczone, ich ustrój polityczny)*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, red. Z. Cybichowski, t. 1, Warszawa 1926, s. 25-29; tenże, *Na marginesie prof. Balzera „Z zagadnień ustrojowych Polski”*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 1, Lwów 1925, s. 255-268; tenże, *Osoba prawna w prawie publicznym*, [w:] *Encyklopedia podręczna...*, t. 1, s. 571-573; tenże, *Zasada czystych rak w prawie mniejszościowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, R. 10, z. 1, s. 47-56; tenże, *Ankieta na temat reformy ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu. Opinia...*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1939, R. 19, z. 1, s. 12-17; tenże, *Obywatelstwo a narodowość*, „Sprawy Narodowościowe” 1939, R. 13, nr 1-2, s. 1-13.

⁸⁰ Tenże, *Gdańsk – zagadnienia prawno-publiczne*, Lwów 1926, *Biblioteka Prawa Politycznego i Prawa Narodów*, t. 1; tenże, *Polsko a Gdansk*, „Slovanský Přehled” 1926, t. 18, z. 1, s. 21-31; tenże, *Poland and Dantzig. The Case of Poland*, „The Nineteenth Century and After” 1925, Vol. 97, s. 476-484.

⁸¹ Publikację tej pracy poprzedził artykuł prof. Ehrlicha: *Chwila obecna w ewolucji prawa narodów*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1924, R. 49, s. 105-124. Tenże, *Prawo narodów*, Lwów 1927, 596 s. Kolejne trzy wydania odnotowują wzrost objętości: wyd. 2 (1932): 651 s., wyd. 3 (1948): 648 s., wyd. 4 już pt. *Prawo międzynarodowe* (1959): 749 s. Omówienie i przytoczenie recenzji: A. Przyborska-Klimczak, *Polskie podręczniki prawa międzynarodowego w XX wieku*, [w:] *Z kart historii polskiej nauki prawa międzynarodowego*, red. A. Przyborska-Klimczak, Lublin 2002, s. 51-53.

torów podręczników prawa międzynarodowego⁸². Uczeń Ehrlicha, Stanisław Edward Nahlik, nierzadko krytyczny wobec swojego mistrza, stwierdził, że książka ta, dzięki prezentacji materiału w oparciu o orzecznictwo, miała charakter *odkrywczy* i była pierwszym podręcznikiem z tej dziedziny *na europejskim poziomie*⁸³. Ludwik Ehrlich wyraził w tej pracy poparcie dla metody w nauce o prawie międzynarodowym, którą określał mianem neopozytywizmu, polegającej na analizie studiów przypadku wyroków trybunałów o charakterze międzynarodowym, a nawet sądów krajowych. To podejście, charakterystyczne dla nauki anglosaskiej, było odmienne od dotychczasowych działań podejmowanych na kontynencie europejskim, gdzie koncentrowano się na abstrakcyjnych zasadach prawa i postanowieniach traktatów⁸⁴.

Publikacjom na temat prawa międzynarodowego towarzyszy coraz większy udział Ludwika Ehrlicha w praktyce stosowania tego prawa oraz współpracy międzynarodowej w tym obszarze. Od 1 czerwca 1927 r. do końca 1928 r. Ehrlich piastował stanowisko sędziego ad hoc (narodowego) w Stałym Trybunale Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze⁸⁵. Jak zwraca uwagę prof. Nahlik, był to okres *nabrzmiących [...] sporów polsko-niemieckich*⁸⁶. W tym także czasie z gościnnymi wykładami poświęconymi interpretacji traktatów występował Ehrlich w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze (1927-1928), a z wykładami na temat prawa międzynarodowego – na Uniwersytecie w Pradze w 1929 r.⁸⁷

Można założyć, że to właśnie działalność na polu naukowym i praktycznym w obszarze prawa międzynarodowego doprowadziła do tego, że w pięć lat od zatrudnienia na UJK, 7 czerwca 1929 r., Ludwik Ehrlich został mianowany profesorem zwyczajnym prawa narodów i ogólnej nauki o państwie. Od tego momentu przez ponad 10 lat, do 3 stycznia 1940 r., kierował Katedrą Prawa Narodów i Ogólnej Nauki o Państwie⁸⁸.

⁸² Tamże, s. 51.

⁸³ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383-384; tenże, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 250-251; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 316.

⁸⁴ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383-384.

⁸⁵ Profesor Ehrlich był we wspomnianym Trybunale w okresie międzywojennym jedynym, oprócz prof. Michała Rostworowskiego, sędzią z Polski, z tym że prof. Rostworowski był nie tylko sędzią ad hoc (narodowym), lecz także sędzią stałym, A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 250-251.

⁸⁶ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383. Por.: M.O. Hudson, *The Sixth Year of the Permanent Court of International Justice*, „The American Journal of International Law” 1928, Vol. 22, nr 1, s. 7, 21; tenże, *The Seventh Year of the Permanent Court of International Justice*, „The American Journal of International Law” 1929, Vol. 23, nr 1, s. 1, 5, 14, 20.

⁸⁷ Jego haskie wystąpienia ukazały się drukiem w 1928 r. w języku francuskim w serii wykładów ogłoszonych w tej instytucji, A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128-129; L. Ehrlich, *L'interprétation des traités*, „Recueil des cours” 1928, Vol. 24, Issue 4, s. 1-145. Rolę sądownictwa międzynarodowego omawia on także w pracy: *Sądownictwo międzynarodowe a prawo narodów*, „Sprawy Obce” 1929-1930, t. 1, s. 337-355. Po II wojnie światowej ukazuje się szersze opracowanie prof. Ehrlicha na ten temat: tenże, *Interpretacja traktatów*, Warszawa 1957.

⁸⁸ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 114, 128; tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128-129.

Według relacji Stanisława Edwarda Nahlika, Katedra prof. Ehrlicha była jak na tamte czasy jednostką o bardzo licznej kadrze, prowadzącą zajęcia w sposób nowoczesny. Zatrudnienie dodatkowych asystentów w jednostce było pokrywane ze środków pozyskiwanych przez prof. Ehrlicha z Fundacji Rockefellera. W odniesieniu do dydaktyki lwowski uczony był pionierem we wprowadzaniu w Polsce międzywojennej idei organizowania ćwiczeń i seminariów oraz obowiązkowej obecności na zajęciach⁸⁹.

Warte odnotowania jest, że według relacji Jana Karskiego, absolwenta prawa i Studium Dyplomatycznego UJK, prof. Ehrlich sprzeciwiał się prześladowaniom żydowskich studentów pod koniec lat 30. Nie występował on co prawda wprost przeciwko hasłom radykałów pravicowych, jednakże nie dopuszczał do stosowania getta ławkowego na swoich zajęciach⁹⁰.

Pełniąc funkcję kierownika wspomnianej Katedry, prof. Ehrlich zorganizował jednostkę, która po raz pierwszy w Polsce zajęła się badaniem zagadnień międzynarodowych w duchu nowoczesnej nauki o stosunkach międzynarodowych.

Studium Dyplomatyczne Uniwersytetu Jana Kazimierza (1930-1939)

Postępująca od XVIII w. na świecie profesjonalizacja służby dyplomatycznej oraz potrzeby odrodzonego państwa polskiego spowodowały zainteresowanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej powołaniem odpowiedniej placówki kształcącej młodą kadrę. Naturalnym kandydatem do odegrania roli takiego ośrodka była stolica. Ostatecznie jednak takie centrum powstało z dniem 1 października 1930 r. we Lwowie przy Wydziale Prawa UJK⁹¹. Inicjatorem powołania takiej jednostki, konsultantem w tej sprawie z MSZ, osobą, która wraz z dziekanem tegoż wydziału ułożyła program studiów oraz pełniła funkcję kierownika Studium, był właśnie Ludwik Ehrlich⁹². Oczywiście nie on jedyny położył zasługi pod jego powstanie⁹³.

⁸⁹ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 384; tenże, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 239-242, 250.

⁹⁰ Sam Jan Karski, niewystępujący wtedy czynnie w obronie swoich uczelnianych przyjaciół pochodzenia żydowskiego, był pod wrażeniem zachowania prof. Ehrlicha, E.T Wood, *Jan Karski: I Would be a Liar if I said I got Involved*, „Plus. Journal of Polish American Affairs” 2008, 28 VI, [online] <http://www.pljournal.com/people/jan-karski-interviews-part-3.html>, 12 II 2010; E.T. Wood, S.M. Jankowski, *Karski – opowieść o emisariuszu*, przeł. J. Piekło, P. Pieńkowski, J. Pawlikowska-Czubak, Kraków 1996, s. 54.

⁹¹ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 121-124.

⁹² Studium Dyplomatyczne było jednym z trzech, obok studium ekonomiczno-administracyjnego i sądowego, studiów uzupełniających, do których powołania doprowadziły starania kadry Wydziału Prawa UJK, A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne...*, s. 17-20; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 124-126, 130-132.

⁹³ *Oprócz prof. Ehrlicha największe zasługi w rozwoju Studium Dyplomatycznego położyli dr [Karol – przyp. T.P.] Bertoni, organizator polskiego MSZ po I wojnie światowej, inż. [Hipolit – przyp. T.P.] Gliwicz oraz doc. dr [Zenon – przyp. T.P.] Wachlowski i doc. dr [Kazimierz – przyp. T.P.] Grzybowski*, A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 140.

Jak pisze Adam Redzik: *Studium Dyplomatyczne UJK było w okresie II Rzeczypospolitej pierwszym i jedynym eksperymentem w dziedzinie szkolnictwa wyższego ukierunkowanego na problematykę stosunków międzynarodowych oraz praktyki dyplomatycznej i konsularnej. [...] Były to jedyne w Polsce studia nadające tytuł magistra nauk dyplomatycznych. W ich programie dbano o łączenie teorii z praktyką. Studenci mogli odbywać praktyki w polskich placówkach za granicą oraz w agendach rządowych. [...] Trwało [ono] trzy lata i w jego zajęciach mogli uczestniczyć [...] studenci z innych wydziałów humanistycznych [niż tylko z Wydziału Prawa UJK – przyp. T.P.] [...]. Zajęcia odbywały się wieczorami i trwały około 3-4 godzin dziennie. [...] Wykładowcami byli profesorowie i docenci UJK, Politechniki Lwowskiej, [...] Akademii Handlu Zagranicznego, wybitni dyplomaci oraz specjaliści ze świata polityki i gospodarki. [...] Wprowadzono [...] naukę języków nie tylko europejskich, ale także tureckiego i perskiego⁹⁴.*

W ramach Studium sam prof. Ehrlich wykładał i częściowo prowadził ćwiczenia z przedmiotów: porównawcza nauka prawa publicznego (konstytucyjnego), nowe instytucje prawa narodów oraz zagadnienia polityczne Wielkiej Brytanii (przedmiot bez ćwiczeń). Na licznych innych kursach, prowadzonych przez pozostałych wykładowców, omawiano zagadnienia gospodarcze, finansowe, emigracyjne i administracyjne w stosunkach międzynarodowych, politykę zagraniczną wielu państw świata oraz sprawy konsularne i dotyczące dyplomacji⁹⁵. W roku akademickim 1937/1938 na wszystkich latach studiów tej jednostki uczyło się 67 studentów⁹⁶.

Drugim zadaniem Studium, oprócz dydaktyki, było rozpoczęte w 1936 r. prowadzenie badań naukowych⁹⁷. W tym celu uruchomiono do 1939 r. cztery seminaria oraz jedno proseminarium. Dwoma z nich kierował prof. Ehrlich. Pierwsze, z zagadnień politycznych w stosunkach międzynarodowych, było współprowadzone przez Stanisława Huberta i Wojciecha Bema, a później Zenona Wachowskiego. Poruszano na nim zagadnienia polityki zagranicznej III Rzeszy. Drugie, również z zagadnień politycznych w stosunkach międzynarodowych, ale w formie proseminarium, było współkierowane przez prof. Jana Jaworskiego i wspomnianego Stanisława Huberta. Jak pisze Redzik, *na zajęciach omawiano metodologię pisania prac naukowych w zakresie przedmiotów obejmujących zagadnienia międzynarodowe⁹⁸.*

⁹⁴ *Tamże*, s. 131-133, 149.

⁹⁵ *Tamże*, s. 135-139; tenże, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939-1946*, Lublin 2006, s. 39-42.

⁹⁶ *Zaś w roku akademickim 1938/1939 Studium uzyskało płatną asystenturę w osobie docenta UJK i asystenta wolontariusza w Katedrze Prawa Narodów, dr [Zenona – przyp. T.P.] Wachowskiego, tenże, Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 135; tenże, *Wydział...*, s. 42.

⁹⁷ *Nowe studia na Wydziale Prawa UJK we Lwowie*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1936, R. 61, s. 207.

⁹⁸ Pozostałe cztery seminaria dotyczyły: zagadnień gospodarczych w stosunkach międzynarodowych, geografii gospodarczej, historii dyplomacji i praktyki dyplomatycznej w stosunkach międzynarodowych oraz zagadnień demograficznych w stosunkach międzynarodowych, A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 133-135.

Ehrlich starał się propagować ideę Studium Dyplomatycznego i przedstawiać jego sposób funkcjonowania także na forum międzynarodowym⁹⁹. Kroki w tym kierunku wpisują się w szerszą działalność Ludwika Ehrlicha na arenie międzynarodowej.

Międzynarodowa współpraca na rzecz badania zagadnień międzynarodowych oraz sposobów ich nauczania w szkołach wyższych (1929-1939)

Ludwik Ehrlich włożył wiele wysiłku w rozwój międzynarodowej współpracy w obszarze badania zagadnień międzynarodowych oraz sposobów nauczania stosunków międzynarodowych w szkołach wyższych. Przykładem może tutaj być znacząca rola, jaką odegrał w koordynacji i popieraniu udziału polskich instytucji naukowych we wspomnianej Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych, a także fakt jego uczestnictwa w pracach tegoż gremium.

To właśnie Ludwik Ehrlich *wystąpił z wnioskiem, aby polskie instytucje zajmujące się badawczo i dydaktycznie stosunkami międzynarodowymi włączyły się do inicjatywy podjętej przez Ligę Narodów*¹⁰⁰. Miało to miejsce w trakcie dyskusji zorganizowanej 26 marca 1928 r. na Uniwersytecie Warszawskim z udziałem prof. Arnolda Toynbeego, ówczesnego członka władz RIIA oraz uczestnika kilka dni wcześniej pierwszej takiej konferencji w Berlinie¹⁰¹. W związku z propozycją lwowskiego uczonego w 1929 r. powołano Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych (CKPINP). Jego pierwszym przewodniczącym został prof. Michał Jan Rostworowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a zastępcą Zygmunt Cybichowski, profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego¹⁰².

W początkowym okresie funkcjonowania CKPINP prof. Ehrlich bardzo się zaangażował w jego działalność. Wrz z ówczesnym przewodniczącym Komitetu reprezentował Polskę na drugiej konferencji ze wspomnianego cyklu w 1929 r. i już samodzielnie w 1930 r. Po rezygnacji w 1931 r. prof. Rostworowskiego ze stanowiska przewodniczącego i wyborze na jego miejsce prof. Cybichowskiego Ludwik Ehrlich został wiceprzewodniczącym Komitetu¹⁰³.

⁹⁹ Działalność tej jednostki i sposób jej funkcjonowania zostały zreferowane m.in. na III Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w czerwcu 1930 r. oraz na III Zjeździe Prawników Czecho-Słowackich w Bratysławie w październiku tego samego roku. W obu przypadkach informacje te spotkały się z zainteresowaniem, *tamże*, s. 142.

¹⁰⁰ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej (1924-1939)*, Łódź 2001, s. 104-105.

¹⁰¹ Na konferencję jako reprezentanta Polski zaproszono organizatora i dyrektora Szkoły Nauk Politycznych UJ, prof. Michała Rostworowskiego, który nie mógł jednak na nią przybyć, *tamże*. Włączenie Polski w prace konferencji mogło być jednym z celów wizyty Arnolda Toynbeego w związku z tym, że to właśnie RIIA miało gościć kolejną konferencję.

¹⁰² Jak się wydaje, o wyborze tego drugiego przeważał fakt, że mieszkał on w Warszawie i mógł załatwiać wszystkie formalności w stolicy. CKPINP działał jako jedna z dwóch jednostek autonomicznych Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej, A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 23, 104-107.

¹⁰³ *Tamże*, s. 106-107.

W latach przewodnictwa Zygmunta Cybichowskiego w Komitecie (1931-1934) prof. Ehrlich nie brał aktywnego udziału w jego pracach. Trudno ocenić, na ile to miało związek z jego obowiązkami na uniwersytecie lwowskim, a na ile wynikało z zastrzeżeń co do działań ówczesnego przewodniczącego. Wśród stawianych prof. Cybichowskiemu zarzutów był m.in. ten, że nie wziął on udziału w kluczowej dla przyszłych posiedzeń czwartej konferencji z 1931 r. Tymczasem to właśnie wtedy, pod wpływem referatu Arnolda Toynbeeego pt. „The Trend of International Affairs Since the War”, przekształcono istotę tych spotkań z *czysto technicznej agencji w stałą instytucję dla wspólnych badań problemów międzynarodowych*. Od tego momentu konferencje *rozpatrywały nadesłane rozprawy na ustalony z góry temat i omawiały go z różnych punktów widzenia (bez uchwał merytorycznych)*¹⁰⁴.

W związku z coraz większymi zastrzeżeniami wobec pracy Zygmunta Cybichowskiego 1 października 1934 r. na nowego przewodniczącego wybrano właśnie Ludwika Ehrlicha, który wprowadził działalność Komitetu na nowe tory¹⁰⁵. Zapewne na jego wybór nie pozostał bez wpływu fakt zorganizowania kilka miesięcy wcześniej międzynarodowej konferencji we Lwowie, o której mowa dalej. W tym samym roku prof. Ehrlich został członkiem Komitetu Wykonawczego Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych¹⁰⁶. Na konferencji w Londynie w czerwcu 1935 r. poświęconej zagadnieniom bezpieczeństwa zbiorowego Komitet był reprezentowany przez aż sześć osób, przy czym każda z nich przygotowała referat, z wyjątkiem prof. Ehrlicha, który wygłosił ich aż trzy¹⁰⁷. Teksty polskich autorów zostały opublikowane w materiałach pokonferencyjnych (w języku angielskim i francuskim), a dodatkowo większość z nich ukazała się w oddzielnym zbiorze wydanym we Lwowie w języku francuskim i polskim¹⁰⁸. W czasie konferencji w Madrycie w maju 1936 r. Komitet reprezentowało czterech delegatów. Natomiast w kolejnym spotkaniu na temat pokojowych zmian, surowców i emigracji na przełomie maja i czerwca 1937 r. w Paryżu CKPINP przedstawił łącznie

¹⁰⁴ Tamże, s. 108-109; L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 42-43.

¹⁰⁵ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317; A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 109-110.

¹⁰⁶ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 41, przyp. 45, 110.

¹⁰⁷ L. Ehrlich, *Rozwój prawa narodów a zagadnienia bezpieczeństwa kolektywnego; Poszanowanie zobowiązań międzynarodowych – rewizja traktatów i sytuacji międzynarodowych; Spory prawne a konflikty interesów*, [w:] *Bezpieczeństwo zbiorowe. Referaty przedstawione przez Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych w Warszawie Ósmej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w Londynie, 3-8 czerwca 1935 roku*, red. L. Ehrlich, Lwów 1935, s. 35-51, 52-74, 75-78, *Biblioteka Prawa Politycznego i Prawa Narodów*, t. 9.

¹⁰⁸ Por.: *Collective Security. A Record of the Seventh and Eighth International Studies Conferences, Paris 1934-London 1935*, red. M. Bourquin, Paris 1936; *La sécurité collective. D'après les travaux des VIIe et VIIIe Conférences des Hautes études internationales, Paris 1934-Londres 1935*, red. M. Bourquin, Paris 1936; *La sécurité collective. Mémoires présentés par le Comité central des institutions polonaises des sciences politiques à la VIIIe Conférence des hautes études internationales à Londres, 3-8 juin, 1935*, Lwów 1935, *Bibliothèque de droit constitutionnel et de droit international. Série française*, t. 2; *Bezpieczeństwo zbiorowe...*

sześć referatów¹⁰⁹. Polskie memoranda z 1937 r. zostały zebrane i wydane po francusku w oddzielnym tomie, a część z nich opublikowano w ramach jednej z kolekcji lwowskiej Katedry prof. Ehrlicha¹¹⁰. W trakcie swojego przewodnictwa CKPINP prof. Ehrlich pozyskiwał środki na jego funkcjonowanie z Fundacji Rockefellera, gdyż fundusze państwowe były niewystarczające¹¹¹.

10 grudnia 1937 r. w wyniku interwencji Ministerstwa Spraw Zagranicznych, pomimo wskazanych powyżej zasług, Ludwik Ehrlich został odwołany ze stanowiska przewodniczącego Komitetu, a na jego miejsce wybrano Karola Bertoniego. Spór między MSZ a prof. Ehrlichem wynikał z tego, że polskie władze chciały wpływać na treść referatów wygłaszanych przez przedstawicieli Komitetu, Ministerstwo zabiegało też o poszerzenie jego składu o przedstawicieli innych dyscyplin niż prawo międzynarodowe. Wywołano to sprzeciw ze strony prof. Ehrlicha, który oskarżył Ministerstwo o pełnienie *wobec Komitetu funkcji cenzorsko-kierowniczych*¹¹².

Mimo odsunięcia od kierownictwa w Komitecie prof. Ehrlich nadal brał aktywny udział w jego pracach. Na jedenastej konferencji w Pradze w maju 1938 r. był jednym z dziewięciu delegatów CKPINP i wszedł w skład prestiżowego zebrania administracyjnego, kierującego sesją naukową na temat nauczania stosunków międzynarodowych¹¹³. Profesor Ehrlich był także jednym z ośmiu delegatów Komitetu na dwunastą ze wspomnianych konferencji, dotyczącą zagadnienia przebudowy międzynarodowego życia gospodarczego. Miała się ona odbyć na przełomie sierpnia i września 1939 r. Polska delegacja nie dotarła na zjazd, *zawróciła z drogi z powodu widocznych przygotowań wojennych*¹¹⁴.

W 1934 r., na kilka miesięcy przed objęciem przez Ehrlicha przewodnictwa nad CKPINP, zorganizował on właśnie we Lwowie konferencję poświęconą organizacji i metodom nauczania prawa międzynarodowego oraz stosunków międzynarodowych. Konferencja ta miała być realizowana ze środków Fundacji Rockefellera¹¹⁵. Polski badacz nie ukrywał, że wzorem dla niego były podobne konferencje organizowane przed I wojną światową i po niej w Stanach Zjednoczonych przez profesorów

¹⁰⁹ Por.: *Le Problème des changements pacifiques dans les relations internationales. Xème session de la Conférence permanente des hautes études internationales, Paris, 28 juin-3 juillet 1937. Procédures, matières premières, population, colonies*, Paris 1938.

¹¹⁰ *Mémoire polonais. Conférence permanente des hautes études internationales. Xème session, Pairs, 28 juin-3 juillet 1937. Conférence general d'etudes sur le règlement pacifique des problèmes internationaux*, Lwów 1935. Por. informacje o *Série française* w ramach *Bibliothèque des relations internationales* w niniejszym artykule.

¹¹¹ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 115.

¹¹² *Tamże*, s. 113-115.

¹¹³ *Tamże*, s. 116; *L'enseignement universitaire des relations internationales. Travaux de la XIe session de la Conférence permanente des hautes études internationales, Prague 1938*, red. A. Zimmern, Paris 1939, s. 7. Profesor Ehrlich brał aktywny udział w dyskusji, por.: *tamże*, s. 258-260, 284-285, 326-330.

¹¹⁴ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 115-118; L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 43. Polskie referaty na konferencję w 1939 r.: *Mémoire polonais. Plan de la Contribution Polonaise a la XII-eme Session de la Conférence des Hautes études Internationales*, Warszawa 1938.

¹¹⁵ S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 255-257.

prawa międzynarodowego. W konferencji wzięli udział profesorowie prawa z ośmiu państw: Bułgarii, Danii, Grecji, Norwegii, Polski, Rumunii, Węgier i Szwecji, a przedstawiciele Czechosłowacji, Finlandii, Łotwy i Jugosławii projekt poparli, ale przybyć nie mogli¹¹⁶. W końcowej uchwale uczestnicy wyrazili *przekonanie*, 1) że *stosunki międzynarodowe mogą i powinny być uważane za przedmiot nauczania zorganizowanego z punktu widzenia prawnego, gospodarczego, historycznego, technicznego (praktyka dyplomatyczna i konsularna) itd.*; 2) że *więc nauczanie stosunków międzynarodowych powinno obejmować kilka nauk, które mogą tworzyć wspólną grupę pod nazwą nauki o stosunkach międzynarodowych*; 3) że *w miarę potrzeby można zaliczać do tej grupy inne nauki*; 4) że *może zachodzić potrzeba organizowania oddziałów stosunków międzynarodowych w łonie wydziałów (uniwersyteckich), a w szczególności, tam, gdzie warunki pozwalają, wydziałów prawa*¹¹⁷.

Z uwagi na udział w rzeczonyj konferencji amerykańskich obserwatorów informacje na jej temat ukazały się także w specjalistycznej prasie w Stanach Zjednoczonych¹¹⁸.

Wiadomo, że od momentu objęcia funkcji przewodniczącego CKPINP prof. Ehrlich zabiegał o zainteresowanie gremium administracyjnego Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych *kwestią metodologii i organizacji nauczania stosunków międzynarodowych, korzystając z doświadczeń Studium Dyplomatycznego we Lwowie [...]*¹¹⁹. Trudno dokładnie ocenić, jaki skutek przyniosły te działania, a jakie to, że Ludwik Ehrlich zasiadał od 1934 r. w Komitecie Wykonawczym wspomnianej dorocznej konferencji. Faktem jednak jest, że w czasie konferencji w 1935 r. pojawił się oddzielny panel poświęcony uniwersyteckiemu nauczaniu stosunków międzynarodowych (L'Réunion sur l'enseignement universitaire des relations internationales). W czasie jego obrad, którym przewodniczył właśnie prof. Ehrlich, podjęto decyzję, że *odtąd co drugi rok większość jej posiedzeń będzie poświęcona tej sprawie. Omawiano więc nauczanie zagadnień międzynarodowych na osobnych posiedzeniach Konferencji w Madrycie w r. 1936 i w Pradze w r. 1938. [...] W pracach obu Konferencji delegacja CKPINP wzięła wybitny udział*¹²⁰. Również w czasie konferencji madryckiej Ludwik Ehrlich *przewodniczył posiedzeniom poświęconym sprawom nauczania stosunków mię-*

¹¹⁶ *Conférence sur l'enseignement du droit international et des relations internationales, Lwów, 26, 27, 28 juin 1934. Correspondance, procès-verbaux, matériaux, Lwów 1935, s. 7-9, Bibliothèque de droit constitutionnel et de droit international. Série française, t. 1; L. Ehrlich, Letter of Invitation (Extract), „Annals of International Law and International Relations” 1938, Vol. 1, s. 87-88; tenże, Wstęp do nauki..., s. 43; J.S. Reeves, *The Lwow Conference upon the Teaching of International Law and Relations*, „The American Journal of International Law” 1936, Vol. 30, nr 1, s. 106-107.*

¹¹⁷ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 43-44. Por.: *Conférence sur l'enseignement...*, s. 218; *Extracts from the Proceedings of the Conference on the Teaching of International Law and International Relations, Held in Lwów, 1934*, „Annals of International Law and International Relations” 1938, Vol. 1, s. 86-130.

¹¹⁸ J.S. Reeves, *The Lwow Conference...*, s. 106-108.

¹¹⁹ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 111

¹²⁰ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 44. Przed rokiem 1935 zagadnienie nauczania stosunków międzynarodowych poruszały konferencje z roku 1930 i 1931, J. Kolasa, *International Intellectual Cooperation...*, s. 104.

*dzynarodowych*¹²¹. W trakcie tego samego spotkania prof. Ehrlich dostarczył broszury w języku francuskim na temat Studium Dyplomatycznego UJK i materiały pokonferencyjne ze spotkania we Lwowie w 1934 r.¹²²

W 1938 r. panelowi poświęconemu tym zagadnieniem prof. Ehrlich już nie przewodniczył. Możliwe, że z uwagi na obowiązki, jakie pełnił w ramach zebrania administracyjnego. Z tych samych przyczyn nie miał swojego oddzielnego wystąpienia, poza tym polskich referentów było już trzech. Niemniej jednak wszedł w skład redakcji materiałów pokonferencyjnych, a w samej publikacji odnotowano kilkakrotnie jego głos zabrany w czasie dyskusji¹²³. W tomie pokonferencyjnym znalazł się także wyciąg materiałów dotyczących lwowskiej konferencji z 1934 r.¹²⁴

Serie i periodyki w językach obcych, zagraniczne wykłady oraz pozostała działalność organizacyjna w latach 30.

Na zakończenie konferencji o nauczaniu prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych z 1934 r. wybrano także komitet wykonawczy, którego celem miało być kontynuowanie prac nad zagadnieniami podjętymi w czasie konferencji, oraz zdecydowano o podjęciu kroków na rzecz stworzenia wspólnego organu wydawanego w języku francuskim. Z dostępnych informacji wynika, że czasopismo takie nie powstało¹²⁵. Zbiór materiałów pokonferencyjnych ukazał się w języku francuskim. Otworzył on trzytomową *Série française*, wydawaną w ramach *Biblioteki Prawa Politycznego i Prawa Narodów* i redagowaną przez Ludwika Ehrlicha. Ukazały się w niej jednak dodatkowo tylko memoranda CKPINP z 1935 r. oraz materiały o Studium Dyplomatycznym UJK¹²⁶. W 1937 r. ukazała się pod redakcją prof. Ehrlicha trzytomowa *Série française* w ramach *Bibliothèque des relations internationales*. Zawiera ona trzy wystąpienia przedstawione przez członków CKPINP na wspomnianej X Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w Paryżu w 1937 r.¹²⁷ Natomiast w 1938 r. ukazał się pierwszy tom anglojęzycznej *Library of*

¹²¹ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317; *La Conférence permanente des hautes études internationales...*, s. 59.

¹²² A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 111. Chodzi tu o broszurę pt. *La Section des Études diplomatiques à L'Université Jean-Casimir*, Lwów 1936, s. 6, *Bibliothèque de droit constitutionnel et de droit international. Série française*, t. 3.

¹²³ *L'enseignement universitaire...*, s. 258-260, 284-285, 326-330.

¹²⁴ *Extraits des comptes rendus de la Conférence de Lwow, 1934 (présentés par la Commission Polonaise de Coordination des Hautes Études Internationales)*, [w:] *L'enseignement universitaire...*, s. 184-214.

¹²⁵ J.S. Reeves, *The Lwow Conference...*, s. 108; *Extracts from the Proceedings...*, s. 130; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 1, s. 257.

¹²⁶ Kolejne tomy: 1) *Conférence sur l'enseignement...*, 2) *La sécurité collective...*, 3) *La Section des Études diplomatiques à L'Université Jean-Casimir*.

¹²⁷ H. Gliwic, *Les matières premières-clés. Conférence générale d'études sur le règlement pacifique des problèmes internationaux. Conférence permanente des hautes études internationales, Xeme session, Paris, 28 juin-3 juillet 1937*, Lwów 1937, *Bibliothèque des relations internationales. Série française*, t. 1; J. Ernst, *Atlas sur les matières premières-clés ouvrage présenté par le Comité Central des Institutions*

Constitutional and International Law. Zawiera on jednak tylko materiały, autorstwa Ludwika Ehrlicha, na temat Studium Dyplomatycznego UJK¹²⁸.

Prawdziwy przełom w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce mogła przynieść jednak kolejna publikacja anglojęzyczna redagowana przez lwowskiego uczonego. Otóż w 1939 r. ukazał się, datowany na 1938 r., pierwszy numer periodyku pt. „Annals of International Law and International Relations”. We wstępie czasopisma wskazano, że jest to w drobnej skali kontynuacja konferencji z 1934 r., na której dyskutowano problem nauczania prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych. Szczególnie w odniesieniu do tego drugiego zagadnienia, m.in. wobec rozwijającej się naówczas nauki o stosunkach międzynarodowych, twórcom pisma niezbędne wydawało się podjęcie dyskusji na ten temat. Projekt periodyku miał być wspólnym przedsięwzięciem Katedry kierowanej przez Ludwika Ehrlicha oraz Studium. Oprócz omówienia działania obu tych instytucji oraz wyciągu z materiałów z konferencji z 1934 r. numer zawierał trzy artykuły: o neopozytywizmie w prawie międzynarodowym autorstwa samego prof. Ehrlicha, o metodologii ekonomii międzynarodowej Hipolita Gliwica, a także o stosunkach międzynarodowych jako przedmiocie badań naukowych Stanisława Huberta, ucznia Ehrlicha¹²⁹. Niestety, wojna przerwała rozwój tego dobrze zapowiadającego się periodyku.

Profesor Ehrlich uczestniczył także w wielu europejskich konferencjach oraz miał możliwość wygłoszenia kilku indywidualnych odczytów za granicą. W związku z mającą się rozpocząć w 1932 r. konferencją rozbrojeniową w Genewie wziął on udział w zabiegach Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej (PKMWI) mających na celu popularyzację polskiego hasła „rozbrojenia moralnego”. 17 grudnia 1931 r. wygłosił referat pt. „The Polish View of Disarmament” w RIIA w Londynie¹³⁰. *Z inicjatywy PKMWI do redakcji wydawanego w Stanach Zjednoczonych periodyku „International Readings in World Peace” wysłany został artykuł prof. Ehrlicha*

Polonaises des Sciences Politiques à la Xe session de la Conférence Permanente des Hautes Etudes Internationales à Paris, 28 juin-3 juillet 1937, Lwów 1937, Bibliothèque des relations internationales. Série française, t. 2; Problèmes de démographie et d'économie politique internationale. Mémoires présentés par le Comité central des institutions polonaises des sciences politiques à la Xe session de la Conférence permanente des hautes études internationales à Paris, 28 juin-3 juillet 1937, Lwów 1937, Bibliothèque des relations internationales. Série française, t. 3.

¹²⁸ *The Division of Diplomatic Studies in John Casimir University*, red. L. Ehrlich, Lwów 1938, *Library of Constitutional and International Law. English Series*, Vol. 1. Dokument ten był w rzeczywistości drugim wydaniem tekstu sprzed sześciu lat: *The Division of Diplomatic Studies of the Faculty of Law, John Casimir University*, red. L. Ehrlich, Lwów 1932.

¹²⁹ L. Ehrlich, *The New Positivism in International Law*; H. Gliwic, *Some Considerations on the Methodology of Economics, in Particular of International Economics*; S. Hubert, *International Relations as a Subject of Research*, „Annals of International Law and International Relations” 1938, Vol. 1, s. 5-37, 38-47, 48-56.

¹³⁰ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 70; The National Archives (TNA, Wielka Brytania), RIIA/8/176, Dec. 17 1931. Kazimierz Lankosz podaje jako datę odczytu rok 1930, K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317.

pt. „*Thoughts on Peace*”³¹. Niedługo potem, w 1932 r., Wydział Prawa Uniwersytetu Oksfordzkiego nadał Ehrlichowi honorowy tytuł Doctor of Letters³². W 1933 r. polski uczoney wziął udział w I Zjeździe Prawników Państw Słowiańskich w Bratysławie z referatem na temat zagadnień nabycia i utraty obywatelstwa³³. W 1934 r. wystąpił z wykładem gościnnym na temat prawa międzynarodowego na Uniwersytecie w Jassach i Instytucie Społecznym w Bukareszcie³⁴. Na zaproszenie Wydziału Prawa Uniwersytet Londyńskiego w 1937 r. wygłosił odczyt poświęcony neopozytywizmowi i prawu narodów³⁵. Wystąpienia z roku 1933 i 1937 ukazały się drukiem³⁶.

Ehrlich pełnił także szereg funkcji organizacyjnych poza swoją Katedrą i Studium: w latach 1924-1934 był reprezentantem Wydziału Prawa do Senatu Akademickiego, przez dwa lata akademickie (1934/1935-1935/1936) pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa, potem zaś funkcję prodziekana (1937/1938-1939)³⁷. Był także od 1927 r. członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie³⁸. Od 1936 r. był jednym z wiceprezesów Polskiego Instytutu Prawa Publicznego³⁹.

Wydarzenia II wojny światowej nie ominęły prof. Ehrlicha oraz instytucji, które przez lata tworzył. Jeszcze pod koniec września 1939 r. we współpracy z dowództwem obrony Lwowa uczestniczył w przygotowaniu warunków poddania Armii Czerwonej miasta i wojska. Jak się miało później okazać, warunków tych strona radziecka nie zamierzała jednak dotrzymać⁴⁰. W czasie okupacji hitlerowskiej Ludwik Ehrlich miał być *członkiem delegatury rządu londyńskiego na kraj* i ukrywał się w wiejskim majątku⁴¹.

Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1945-1961)

Po zajęciu w 1944 r. Lwowa przez Armię Czerwoną i włączeniu tego miasta do Związku Radzieckiego część kadry naukowej dawnego UJK przeniosła się nie tylko do Wrocławia, lecz także do Krakowa, i tam kontynuowała swoją pracę. Wśród tych osób znalazł się także prof. Ehrlich. W 1945 r. rozpoczął on wykłady na

³¹ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, s. 70.

³² Łac. Litterarum doctor (D. Litt.), K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 315;

³³ A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 131.

³⁴ Tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128-129; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317.

³⁵ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128-129; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317.

³⁶ L. Ehrlich, *The New Positivism...*, s. 5-37; tenże, *Ujednostajnienie norm o nabyciu i utracie obywatelstwa i przynależności w państwach słowiańskich. Pierwszy Zjazd prawników państw słowiańskich w Bratysławie, Komisja V, Kwestia I, Lwów 1933.*

³⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 128; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 316.

³⁸ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129.

³⁹ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317.

⁴⁰ A. Redzik, *Wydział...*, s. 104, 111.

⁴¹ *Tamże*, s. 246-247, 270; tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129; Archiwum UJ, S III 246, Ankieta personalna Ludwika Ehrlicha z dnia 20 czerwca 1950 roku; J. Pelc-Piastowski, *Rozsupływanie węzłów*, „Przekrój” 1982, nr 1931, s. 17.

Uniwersytecie Jagiellońskim, a wraz z uzyskaniem rok później tytułu profesora zwyczajnego prawa narodów objął jedną z pięciu nowo powołanych jednostek na Wydziale Prawa UJ: Katedrę Prawa Narodów. Kierował nią, później przemianowaną na Katedrę Prawa Międzynarodowego Publicznego, do swojego odejścia na emeryturę w 1960 r.¹⁴²

Na przełomie 1947 i 1948 r. przygotował kolejne, już trzecie wydanie swojego podręcznika *Prawo narodów*, zaktualizowane o wydarzenia z czasów konfliktu światowego i pierwszych lata powojennych. Z uwagi na to, że nową instytucją prawa międzynarodowego stała się w 1945 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych, prof. Ehrlich wydał już w 1946 r. pracę pt. *Karta Narodów Zjednoczonych wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, zawierającą tłumaczenia wspomnianych dokumentów oraz komentarz do nich¹⁴³. Było to pierwsze tłumaczenie tychże aktów prawnych na język polski¹⁴⁴.

Pod koniec lat 40. wzrastał w Polsce nacisk władz państwowych na ideologizację nauk, w tym także nauki prawa międzynarodowego. W związku z tym prof. Ehrlich zmuszony był na pewien czas wstrzymać publikowanie prac dotyczących współczesnych zagadnień ze swojego obszaru badań¹⁴⁵. Skupił się w tym czasie na historii prawa narodów oraz prawa politycznego w Polsce, koncentrując się szczególnie na doktrynach prawnych z XV w. Wśród książek z tego okresu można wymienić m.in. *Studia nad genealogią nauki prawa narodów* (1951), *Paweł Włodkowiec i Stanisław ze Skarbimierza* (1954), *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza „De bellis iustis”* (1955)¹⁴⁶. Nadmienić należy, że w tym trudnym dla swobodnego uprawiania nauki czasie Ludwik Ehrlich nie uległ presji i na swoich wykładach nie wykraczał poza obowiązkowe minimum narzuconych mu zagadnień¹⁴⁷.

¹⁴² S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 316. Wiek emerytalny prof. Ehrlich osiągnął już w 1959 r. W marcu 1960 r. dziekan Wydziału Prawa UJ przedkładał władzom państwowym wniosek o przedłużenie prawa do zatrudnienia o kolejne trzy lata, w wyniku negatywnej odpowiedzi w lipcu tego samego roku prof. Ehrlich otrzymał wypowiedzenie. Por.: Archiwum UJ, S III 246; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 3, Kraków 2002, s. 190.

¹⁴³ L. Ehrlich, *Karta Narodów Zjednoczonych wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Uwagi wstępne, teksty, komentarze*, Kraków 1946.

¹⁴⁴ A. Śródka, *Uczeni polscy...*, s. 441.

¹⁴⁵ A. Przyborska-Klimczak, *Polskie podręczniki...*, s. 54-55; S. Mauersberg, *Nauka i szkolnictwo wyższe w latach 1939-1951*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 5, cz. 1, s. 459-468.

¹⁴⁶ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 384. Por.: L. Ehrlich, *Historia polskiej nauki prawa narodów oraz Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce*, [w:] L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii nauki prawa narodów...*, s. 5-24, 25-39; L. Ehrlich, *Kazanie Stanisława ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1949, Vol. 50, nr 2, s. 55-59; tenże, *Prawo narodów i zagadnienia międzynarodowe w piśmiennictwie polskim od XV do XVIII wieku*, „Rocznik Prawa Międzynarodowego” 1949, s. 117-159; tenże, *Studia nad genealogią prawa narodów*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1951, Vol. 52, nr 8, s. 677-684; tenże, *Paweł Włodkowiec i Stanisław ze Skarbimierza*, Warszawa 1954; tenże, *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, Warszawa 1955.

¹⁴⁷ *Universities under Dictatorship*, red. J. Connelly, M. Grüttner, University Park 2005, s. 196-197.

Jednak już po 1956 r. ukazały się dwie ważne książki dotyczące zagadnień jak najbardziej współczesnych: *Interpretacja traktatów* (1957) oraz czwarte wydanie jego podręcznika, ale już pod tytułem *Prawo międzynarodowe* (1958). Na przełomie lat 50. i 60. publikowane były kolejne prace prof. Ehrlicha, dotyczące tym razem prawa morza: *Prawo obszarów morskich i podmorskich* (1959), *Suwerenność a morze w prawie międzynarodowym* (1961), *Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych* (1962, 1967)¹⁴⁸.

Po odejściu w 1960 r. na emeryturę Ludwik Ehrlich powrócił do pracy nad historią prawa narodów, skupiając się na piętnastowiecznej Polsce¹⁴⁹. W 1963 r. ukazała się jego książka pt. *Rektor Paweł Włodkowic, rzecznik obrony przeciw Krzyżakom*. Zaś w latach 1968-1969, już po śmierci autora, opublikowane zostało monumentalne, trzutomowe dzieło, zawierające *Pisma wybrane Pawła Włodkowica* w języku łacińskim, polskim i angielskim¹⁵⁰.

Tuż po wojnie prof. Ehrlich współpracował ze Stałym Trybunałem Rozjemczym w Hadze i Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze¹⁵¹. W związku z tym, że był on wybitnym znawcą stosunków polsko-niemieckich, kilkakrotnie występował *w charakterze biegłego w procesach hitlerowskich zbrodniarzy wojennych*¹⁵². *Opracował doktrynę odpowiedzialności za zbrodnie popełnione przez Niemców na ziemiach polskich, opartą na założeniu nielegalnego charakteru samego rozpoczęcia wojny i agresji na Polskę, [która] [...] przyjął Międzynarodowy Trybunał Norymberski przy ustalaniu zakresu odpowiedzialności indywidualnej*¹⁵³.

Od 1947 r. prof. Ehrlich był członkiem korespondencyjnym Polskiej Akademii Umiejętności¹⁵⁴. Zasiadał także w naczelnych władzach i pełnił funkcję prezesa Oddziału Krakowskiego Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich¹⁵⁵. Był członkiem polskiej delegacji biorącej udział w obradach V Międzynarodowego Kongresu

¹⁴⁸ L. Ehrlich, *Prawo obszarów morskich i podmorskich*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, R. 21, z. 4, s. 1-29; tenże, *Suwerenność a morze w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1961; tenże, *Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych: zagadnienia prawne*, „Biuletyn” (Śląski Instytut Naukowy w Katowicach) 1962, nr 34; tenże, *Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych: zagadnienia prawa międzynarodowego*, wyd. 2 rozsz., Katowice 1967; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 316.

¹⁴⁹ Właśnie badania nad polską historią prawa narodów zajmują głównie w tym czasie prof. Ehrlicha. W swoich planach badawczych miał on szereg prac dotyczących także średniowiecznych myślicieli europejskich, o czym świadczy praca: L. Ehrlich, *Guillaume de Rennes et les origines de la science du droit de la guerre*, [w:] *Melanges en l'honneur de Gilbert Gidel*, Paris 1961, s. 215-227.

¹⁵⁰ L. Ehrlich, *Rektor Paweł Włodkowic, rzecznik obrony przeciw Krzyżakom*, Kraków 1963, *Wydawnictwa Jubileuszowe UJ*, t. 6; *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, t. 1-3, oprac. i red. L. Ehrlich, Warszawa 1968; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 130; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 384-385.

¹⁵¹ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383.

¹⁵² S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383.

¹⁵³ *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 331, 332.

¹⁵⁴ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129.

¹⁵⁵ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383.

Porównawczego w Brukseli, gdzie 6 sierpnia 1958 r. był referentem jednego z istotnych punktów obrad (*prawo obszarów morskich i podmorskich*)¹⁵⁶. W 1959 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych, aby wyjaśnić sprawę spadku po Ignacym Paderewskim¹⁵⁷. W 1962 r. w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze wygłosił wykład pt. „The Development of International Law as a Science”¹⁵⁸. Referat ten ukazał się niedługo potem drukiem¹⁵⁹. W 1963 r. otrzymał nagrodę Stowarzyszenia „Pax” im. Włodzimierza Pietrzaka¹⁶⁰. Był też odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski i Orderem Sztandaru Pracy II klasy¹⁶¹.

Kazimierz Lankosz zwraca uwagę, że *zaskugą Ehrlicha było przełożenie na język polski prac obu świętych polskich przedstawicieli XV-wiecznej myśli prawniczej* [Stanisława ze Skarbimierza i Pawła Włodkowica – przyp. T.P.], *dokonanie obszernej analizy ich poglądów i przywrócenie od zapomnienia współczesnemu czytelnikowi. Ustalenia poczynione przez Ehrlicha prowadzić mogą do wniosku, że średniowieczna polska doktryna prawa wojny, która rozwijała się w Akademii Krakowskiej w XV wieku, powstała wcześniej, i to o około 100 lata, niż szkoła w Salamance. Ujawnienie tego interesującego faktu o osiągnięciach polskiej średniowiecznej doktryny ius gentium stanowi niezaprzeczalną zasługę Ehrlicha*¹⁶².

Profesor Ludwik Ehrlich zmarł 21 października 1968 r. w pełni sił twórczych¹⁶³. Kondukt żałobny prowadził jego bliski znajomy, metropolita krakowski, kard. Karol Wojtyła¹⁶⁴. Śmierć przerwała prace profesora nad badaniem działalności Wilhelma z Rennes i historią Wydziału Prawa UJ w XV w.¹⁶⁵ Wielu jego uczniów stało się znanymi badaczami lub pracowało w służbie zagranicznej (Stanisław Hubert, Kazimierz Grzybowski, Stanisław Edward Nahlik)¹⁶⁶.

¹⁵⁶ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317. Referat ten został opublikowany w tomie pokonferencyjnym: L. Ehrlich, *The Legal Regulation of the Seas and of the Continental Shelf*, [w:] *Rapports généraux au Ve Congrès international de droit comparé. Bruxelles, 4-9 août 1958*, red. J. Limpens, Bruxelles 1960, s. 893-920.

¹⁵⁷ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 318.

¹⁵⁸ E.H.F., *Hague Academy of International Law – 1962 Sessions*, „The American Journal of International Law” 1961, Vol. 55, nr 4, s. 974-975.

¹⁵⁹ L. Ehrlich, *The Development of International Law as a Science*, „Recueil des cours” 1962, Vol. 105, Issue 1, s. 173-265.

¹⁶⁰ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 129.

¹⁶¹ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 383.

¹⁶² K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 317; M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Wrocław 1986, s. 146-147.

¹⁶³ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 382.

¹⁶⁴ Córka profesora Ehrlicha, Konstancja, która jako siostra urszulanka przybrała imię Emilia, była współpracowniczką Jana Pawła II w Watykanie, A. Śródka, *Uczeni polscy...*, s. 441; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, t. 3, s. 222-223; A. Boniecki, *Dyskretna obecność, wielki wkład. Po śmierci s. Emilii Ehrlich (1924-2006)*, „Tygodnik Powszechny” 2006, nr 53, s. 11.

¹⁶⁵ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 318.

¹⁶⁶ *Tamże*, s. 318; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, s. 143-148; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, s. 385.

Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1946/1947-1948/1949)

W 1946 r. prof. Ehrlich został mianowany dyrektorem Szkoły Nauk Politycznych na Wydziale Prawa UJ¹⁶⁷. SNP UJ działała już prężnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego, kontynuując tradycje prywatnej instytucji sprzed I wojny światowej¹⁶⁸.

Jak pisze Andrzej Zięba: *Wznowienie nauczania po wojnie nastąpiło 4 XI 1946 r., kiedy to miała miejsce uroczysta inauguracja roku akademickiego 1946/1947. Mógł Profesor Ludwik Ehrlich doprowadzić do ponownego rozkwitu powierzonej mu Szkoły Nauk Politycznych UJ, tym bardziej że początkowo rokowania Szkoły przedstawiały się dobrze. [...] Jednak w latach 1946-1949 zdążono przeprowadzić tylko dwa cykle wykładowe. Podjęta ogólna reorganizacja systemu studiów uniwersyteckich nie przewidywała miejsca dla tego typu instytucji. Na mocy zarządzenia Ministerstwa Oświaty z 14 VI 1948 r. uszczyniono wpisy na pierwszy rok studiów, a w rok później Szkołę rozwiązano*¹⁶⁹.

Profesor Ehrlich podszedł do jej rozwoju bardzo aktywnie. Przy utrzymaniu *dotychczasowego profilu nauczania i organizacji Szkoły* zdecydowanemu zwiększeniu uległa liczba przyjętych osób, bo aż do 602 słuchaczy¹⁷⁰. Jak sam deklarował na uroczystości otwarcia roku akademickiego SNP w listopadzie 1946 r., przedmiotem zainteresowań tej jednostki była nauka o stosunkach międzynarodowych¹⁷¹. W la-

¹⁶⁷ Zapewne renomowana badaczka prawa międzynarodowego i doświadczenie wieloletniego kierownika Studium Dyplomatycznego UJK odegrały istotną rolę w mianowaniu Ludwika Ehrlicha nowym dyrektorem SNP UJ. Nie bez znaczenia pozostawał także fakt, że dwóch poprzednich dyrektorów Szkoły było związanych z katedrą prawa narodów Wydziału Prawa UJ, właśnie tej, której od 1946 r. kierownikiem był prof. Ehrlich, *Biogramy...*, cz. 1, z. 1, s. 330; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, s. 316; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, s. 129; W. Matuszewski, *Uniwersytet Jagielloński*, [w:] *Z kart historii polskiej nauki prawa międzynarodowego*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2002, s. 117-119; P. Sarnecki, *Maciej Starzewski*, [w:] *Złota księga...*, s. 231-235; tenże, *Michał Rostworowski*, [w:] *Złota księga...*, s. 219-220; A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. 53, z. 2, s. 217, 218.

¹⁶⁸ Pierwszym dyrektorem Szkoły Nauk Politycznych (1911-1936) był prof. Michał Rostworowski, który w latach 1896-1930 pełnił też funkcję kierownika Katedry Prawa Narodów i Prawa Politycznego UJ. Natomiast w latach 1936-1939 dyrektorem Szkoły był Zygmunt Sarna, pracownik wspomnianej katedry, a w drugiej połowie lat 40. rektor Akademii Handlowej w Krakowie. Następcą Michała Rostworowskiego w latach 1930-1939 na stanowisku kierownika Katedry był Maciej Starzewski, który zmarł po ciężkiej chorobie w 1944 r., A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, s. 211-218; L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych (1920-1949)*, [w:] *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, Kraków 1997, s. 123-131, *Z Prac Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Seria A*, t. 7.

¹⁶⁹ A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, s. 218.

¹⁷⁰ *Tamże*.

¹⁷¹ W wystąpieniu tym prof. Ehrlich zarysował wizję rozwoju programu szkoły od tworzenia *syntezy naukowej zagadnień życia politycznego narodu polskiego* przed I wojną światową, przez program *zagadnień społecznych i gospodarczych* w okresie międzywojennym, do nauki o stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej, L. Ehrlich, *Z przemówienia na uroczystości otwarcia roku akademickiego Szkoły Nauk Politycznych UJ.*, „Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” 1946/47/48, s. 4-10.

tach 1947-1948 pod jego redakcją ukazało się dziesięć tomów serii *Biblioteka Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, współfinansowanej przez Wydział Nauki Ministerstwa Oświaty. Otwiera ją praca samego lwowskiego badacza pt. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*. Pozostałe monografie poświęcone są: społeczności międzynarodowej, nowoczesnej historii gospodarczej świata, kwestiom walutowym i kredytowym w stosunkach międzynarodowych, dyplomacji i zagadnieniom konsularnym, zagadnieniom polityczno-ustrojowym Związku Radzieckiego, Francji, Wielkiej Brytanii oraz historii Brazylii¹⁷². Poza popularyzacją wiedzy na dany temat *Biblioteka* miała na celu wsparcie dydaktyki prowadzonej w SNP UJ, której zakres w większości pokrywał się z tematyką serii¹⁷³. Sam prof. Ehrlich prowadził zajęcia pt. „Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych” oraz „Wybór orzeczeń Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej”¹⁷⁴.

Jeszcze w czasach istnienia SNP prof. Ehrlich doprowadził jako promotor do obrony na Wydziale Prawa UJ pracy doktorskiej, która w swoim podejściu teoretycznym nawiązywała do nauki o stosunkach międzynarodowych. Była to pierwsza rozprawa, którą Ludwik Ehrlich wypromował jako kierownik Katedry Prawa Narodów UJ. Można sądzić, że poza czynnikami osobistymi wsparcie dla tej rozprawy wynikało z tego, że prof. Ehrlich chciał właśnie w tej dyscyplinie kształcić zasoby kadrowe Wydziału Prawa UJ, przy którym działała wspomniana Szkoła¹⁷⁵.

PODSUMOWANIE

Udział i wkład Ludwika Ehrlicha w rozwój nauki o stosunkach międzynarodowych był niebagatelny, zarówno wedle miary krajowej, jak i w skali międzynarodowej. Był on inicjatorem i współtwórcą jednostki naukowej, której celem było kształcenie z zakresu zagadnień międzynarodowych z perspektywy rodzącej się nauki o stosunkach międzynarodowych. Przy czym nie chodziło tu o istniejące w Europie jeszcze przed I wojną światową instytucje przygotowujące do służby państwowej, ale o zinstytucjonalizowaną formę badań nad nową dyscypliną nauki. Dowodem tego było

¹⁷² Tenże, *Wstęp do nauki...*, s. 2, 5-6, 90.

¹⁷³ W programie tej jednostki były jeszcze następujące wykłady: zagadnienia polityczne Ameryki Łacińskiej, kwestie demograficzne i rolnicze w stosunkach międzynarodowych, sadownictwo międzynarodowe, prawo lotnicze, w tym prywatne, oraz ustrój Stanów Zjednoczonych, „Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” 1946/47/48, s. 52-53.

¹⁷⁴ *Tamże*.

¹⁷⁵ Nie bez znaczenia pozostał pewnie jednak fakt, że świeżo upieczony doktor był absolwentem Studium Dyplomatycznego UJK i przed II wojną światową przez trzy lata pełnił funkcję asystenta w Katedrze Prawa Politycznego i Prawa Narodów UJK, Archiwum UJ, WP III 539, L. 287 oraz WP III 202, S.E. Nahlík, Prawo rozrodczości na tle nauki o stosunkach międzynarodowych, s. 21-22; S.E. Nahlík, *Przesiane przez pamięć*, t. 2, Kraków 2002, s. 441-446; S. Waltoś, *Stanisław Edward Nahlík (1911-1991)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 4, s. 83-85; H. Nieć, *Stanisław E. Nahlík (1911-1991)*, [w:] *Złota księga...*, s. 415-416.

podjęcie w sześć lat po powstaniu Studium pracy nie tylko dydaktycznej, ale także badawczej.

Udział, praktycznie od początku jej istnienia, w kluczowej dla instytucjonalizacji nauki o stosunkach międzynarodowych Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych pozwolił prof. Ehrlichowi bezpośrednio uczestniczyć w kształtowaniu się tendencji w tejże dyscyplinie. Szczególnie interesowało go zagadnienie nauczania stosunków międzynarodowych. Czy to dzięki niemu właśnie temu zagadnieniu poświęcone były obrady wspomnianej Konferencji po jej początkowym odejściu od tego wątku na początku lat 30.? To mogą wykazać tylko szczegółowe badania archiwalne. Niemniej jednak od czasu zorganizowanej przez prof. Ehrlicha konferencji na ten temat w 1934 r. we Lwowie i włączeniu go do komitetu wykonawczego Konferencji widoczny jest stały wzrost koncentracji obrad na tym zagadnieniu. Najwyższym tego wyrazem jest jego udział w zebraniu administracyjnym i pracach redakcyjnych, obok nestora nauki o stosunkach międzynarodowych Alfreda Zimmerna, nad tomem pokonferencyjnym ze spotkania w 1938 r., zdominowanego przez te właśnie wątki.

Nie do pominięcia jest rola lwowskiego badacza w rozwoju ciała koordynującego udział krajowych uczonych z tej dyscypliny w jej życiu międzynarodowym. CKPINP był, obok Towarzystwa Badania Zagadnień Międzynarodowych, swoistym prekursorem stowarzyszenia naukowego w dyscyplinie nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce.

Wreszcie inicjowane i redagowane przez prof. Ehrlicha serie wydawnicze, choć początkowo dotyczyły zagadnień prawnych, w dużym stopniu stanowią wkład w badanie zagadnień międzynarodowych. Ta dziedzina zaczyna wręcz dominować w działalności wydawniczej lwowskiego badacza pod koniec lat 30. Najpierw ukazują się pierwsze tomy *Bibliothèque des relations internationales*, by wreszcie wyszedł pierwszy numer pisma „Annals of International Law and International Relations”. Choć wciąż związane z prawem międzynarodowym, było to pierwsze w Polsce i od razu w języku angielskim czasopismo postrzegające rzeczywistość z perspektywy nauki o stosunkach międzynarodowych¹⁷⁶.

Wreszcie Ludwik Ehrlich podjął trud przywrócenia świetności Szkole Nauk Politycznych UJ, której program budował w oparciu o międzywojenną wizję nauki o stosunkach międzynarodowych. Powstaniu Szkoły towarzyszyła inicjatywa powołania do życia *Biblioteki SNP UJ*, która służy i dydaktyce, i popularyzowaniu wiedzy o zagadnieniach międzynarodowych, a otwiera ją wspomniana praca profesora Ehrlicha *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*. Ostatnie dzieło lwowskiego uczonego z tej dziedziny wpisuje się w rozwijającą się od początku lat 30. *potrzebę dydaktyczną przedstawienia adeptom wiedzy o stosunkach międzynarodowych przedmiotu*

¹⁷⁶ Zresztą dla przedstawicieli tejże nauki po II wojnie światowej, których określa się mianem „szkoły angielskiej”, właśnie postrzeganie stosunków międzynarodowych poprzez prawo międzynarodowe jest integralną częścią badań, J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych...*, s. 265-266; R.H. Jackson, P. Owens, *Rozwój społeczności międzynarodowej*, [w:] *Globalizacja polityki światowej...*, s. 50.

wprowadzającego, stanowiącego wstęp i preorientację do dalszych studiów, której to za-
dośćczynili niewiele wcześniej niż wspomniany lwowianin inni pionierzy światowej
nauki o stosunkach międzynarodowych¹⁷⁷.

Oczywiście nikt nie działa w próżni, czego najlepszym dowodem jest fakt, że
profesor Ehrlich był tylko jednym, ale wydaje się, że najwybitniejszym, z wielu pol-
skich uczonych zaangażowanych w rozwój nauki o stosunkach międzynarodowych
w skali ogólnoeuropejskiej. Zarys tego zagadnienia przedstawiłem w oddzielnym
artykule¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Do grona tego możemy zaliczyć następujących autorów: M.F. Stawell, „The Growth of International Thought” (1929), A.E. Zimmern, *The Study of International Relations* (1931), C. Chodges, *The Background of International Relations* (1931), S.H. Bailey, *International Studies in Modern Education* (1938), E.H. Carr, *The Twenty Years Crisis, 1919-1939. An Introduction to the Study of International Relations* (1939), Q. Wright, *The Study of International Relations* (1955). J. Kukułka, *Wstęp do nauki...*, s. 10, 14.

¹⁷⁸ T. Pugacewicz, *Dorobek badawczy i organizacyjny Ludwika Ehrlicha na tle rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce*, [w:] *Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, red. D. Mikucka-Wójtowicz, Kraków 2010, s. 133-143.

Mgr Tomasz PUGACEWICZ, doktorant w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ. Pod opieką naukową prof. dr. hab. Andrzeja Mani przygotowuje rozprawę doktorską na temat mechanizmów kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych w oparciu o teorie podejmowania decyzji. Jego zainteresowania obejmują historię nauki o stosunkach międzynarodowych, teorie polityki zagranicznej, politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych i Polski, region Morza Kaspijskiego oraz system obrony przeciwrakietowej USA. Koordynował prace wydawnicze raportu badawczego pt. *Wpływ tarczy antyrakietowej na pozycję międzynarodową Polski*, jest także autorem dwóch artykułów w nim zamieszczonych.